

De droom : lezing

<https://hdl.handle.net/1874/236489>

mm 13526

FLV

Vak 160

991

DE DROOM.

LEZING

DOOR

B. VAN MEURS.

DE DROOM.

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3057 144 6

ALV Vak 160

991

DE DROOM.

LEZING

DOOR

ernardus
B V A N M E U R S. *P. J.*

UTRECHT,
Wed. J. R. VAN ROSSUM
1878.

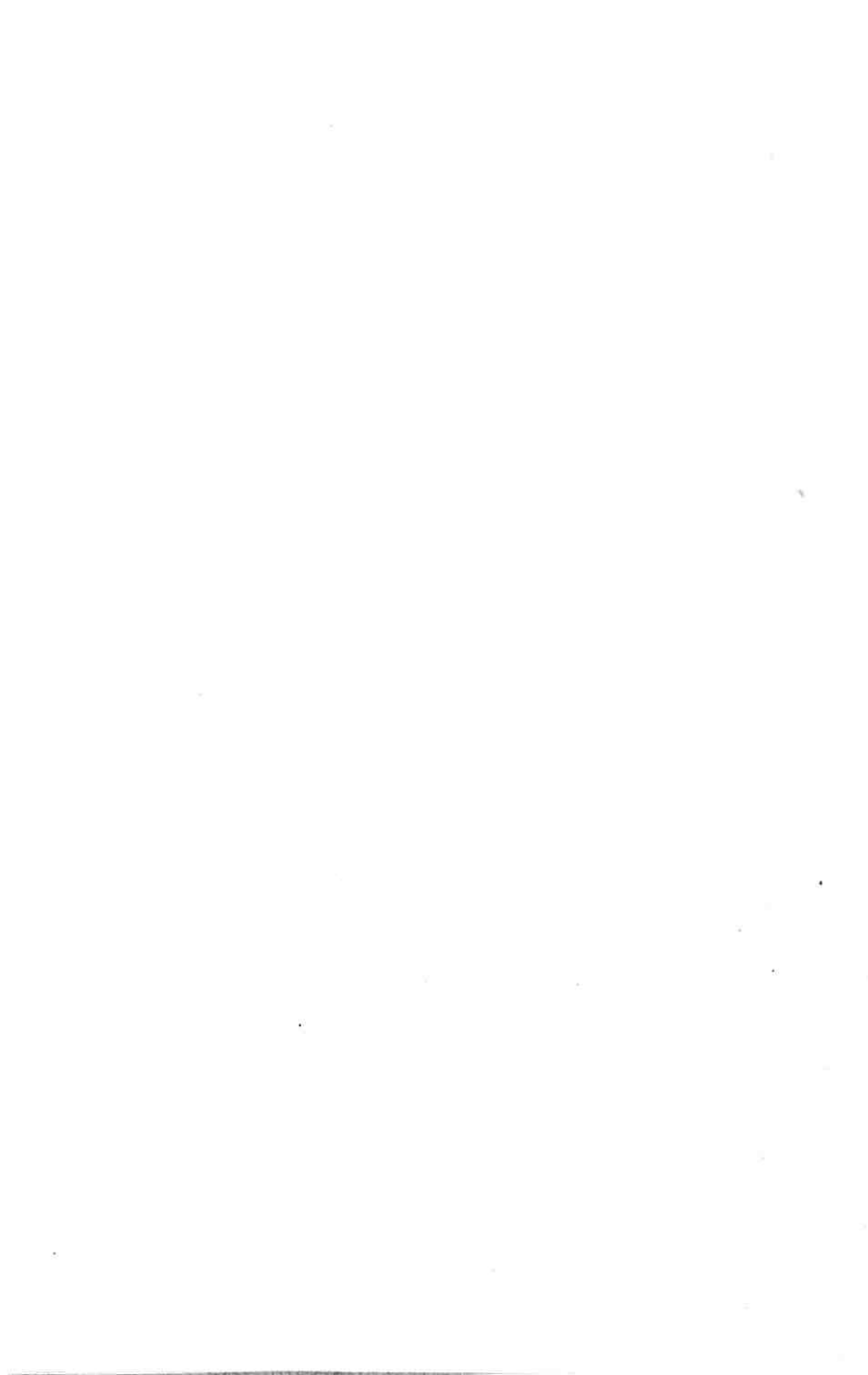
Stoomdruk van P. W. VAN DE WEIJER, Utrecht.

* * *

Deze Lezing werd gedurende het winterseizoen uitgesproken te Amsterdam (*Regt voor Allen*), Arnhem, Breda, Delft, Gouda, 's Gravenhage. Groningen, Hilversum, Haarlem, Katwijk a/R (*Gymnasium*), Kuilenburg (*Seminarie*), Leiden, Nijmegen, Rotterdam, Schiedam en Sittard.

De droom, bekend onder den naam van slaapwandel of natuurlijk somnambulisme, is hier achterwege gelaten en als afzonderlijk opstel geplaatst in de *Studien* 1878, Aflevering I.

De Lezing over het Hart gaat spoedig ter perse.

Wij leven tweevoud: — slapen ook is zijn;
Een toestand tusschen doodzijn en bestaan.
De slaap heeft ook zijn wereld; 't is een breed
Gebied van wanorde en bestaanbaarheid.
In droomen ook is leven en gevoel,
Smart, kwelling, leed en keetling van genot.
Zij laten ons, ontwaakt, een wicht op 't hoofd;
Zij nemen, slapende, ons een wicht van 't hart.
Zij splitsen ons bestaan, en worden zoo
Een aandeel van onszelf en onzen tijd.
Zij schijnen boden van 't onsterflijk zijn.
Zij gaan voorbij als schimmen van 't verleên;
Zij spreken als sybillen van 't aanstaand!
Zij heerschen als tirannen over vreugd
En smart, en doen ons bukken voor hun wil.

Aldus, Mijne Heeren, begint Lord Byron zijn gedicht
The dream, in onze taal door Nicolaas Beets overgebracht.

„Wij leven tweevoud.” Waken en slapen zijn twee vormen des levens, die tegenover elkander staan als dag en nacht, en, gelijk deze, regelmatig en met onmerkbaaren overgang elkaar afwisselen. Waken is het leven van inspanning en kracht-verbruiking, slapen is het leven van ontspanning en kracht-herwinning; het tweede, waarin wij geen bewustheid

hebben en hetwelk daarom „een toestand tusschen doodzijn en bestaan” genoemd kan worden, is noodzakelijk tot onderhoud van het eerste. „Slapen ook is zijn.”

„De slaap heeft ook zijn wereld.” Waken en slapen zijn de twee werelden van het zieleleven. Zoodra wij insluimeren, ontzinkt ons de werkelijke en treden wij in de denkbeeldige wereld. Als wij waken — zegt de wijsgeer Heraclitus — hebben wij allen eene gemeenschappelijke wereld, maar in den slaap heeft ieder de zijne. Want ieder neemt in den slaap zijn eigen leeftijd, lichaamsgestel, ontwikkeling, gemoed en ondervinding mede, waaruit hij zijn eigen wereld, „een breed gebied van wanorde”, scheidt — de droomen, die — gelijk Vondel zingt —

van vormen zich veranderen

En nabootseeren zulk een menigte en getal

Van dingen, als de herfst ons aren garen zal,

Het lustbosch bladers en het zeestrand stof en zanden.

Verleden jaar, M. H., heb ik den slaap als levensvorm behandeld, heden laat ik u een blik werpen in de wereld van den slaap. Daar zullen wij onderzoeken, ten eerste hoe de droomen ontstaan en gevormd worden, ten tweede welke beteekenis men aan sommige droomen hechten kan.

Opdat dit onderzoek tot het gewenschte resultaat voere, zal ik nauwgezet de plichten vervullen, die Geel den spreker heeft voorgeschreven; tevens hoop ik daardoor de verplichting, die hij ook u als hoorderen heeft opgelegd, gemakkelijk te maken: mij te volgen met eene wakkere aandacht.

I.

Het rijk der droomen is den doolhof van koning Minos gelijk: daar zijn zooveel kronkelpaden en doodlopende wegen, dat tot dusverre de verschillende pogingen der filosofen, om er een veilige reiskaart van te maken, met den besten uitslag onbekroond gebleven zijn. Laat ons derhalve, naar de voorzichtige raadgeving van Ariadne, een kluwen bindgaren aan den ingang vasthechten en dan langzaam en bij den tast onzen tocht voortzetten.

„Gelijk onze ziel — zegt Prof. Schroeder van der Kolk — door middel der hersenkrachten op het lichaam werkt, b. v. in de beweging der spieren, even zoo werkt het lichaam door deze zelfde krachten op onze ziel terug. Niet alleen zijn het de zenuw- en hersenkrachten, welke de indrukken der buitenwereld of van ons eigen lichaam aan ons overbrengen, maar deze hersenkrachten staan aan de eene zijde in zulk een nauw verband met onze zielsvermogens, dat bij de verrichtingen van onzen geest, bij het denken enz., hare medewerking vereischt wordt; terwijl zij aan de andere zijde zoo nauw met de hersenen, wier levenskracht zij uitmaken, vereenigd zijn, dat alle verandering in de hersenen op die krachten, en door middel van deze op onze ziel, een bijzonderen invloed uitoefent, waardoor belediging der hersenen ook stoornis

in de werkingen van onze ziel te weeg brengt." (*Ziel en lichaam in hunne onderlinge verhouding.*)

Zoolang wij waken en de verschillende deelen onzer hersenen volkomen samenwerken, zijn wij ook volkomen meester van ons zelve: wij brengen ons willekeurig eene reeks van beelden of voorstellingen voor den geest; uit de vanzelf oprijzende kiezen wij diegene, welke ons doelmatig voorkomen en verwijderen de overige; wij vergelijken, onderscheiden en rangschikken de voorstellingen en vormen daaruit besluiten. Maar zoodra ons de slaap bekruipt en er eene verandering in de werkzaamheid der hersenen plaats grijpt, staakt van lieverlede die heerschappij over ons zelve: de wil wordt krachteloos en de aandacht verzwakt; snel en grillig volgen de beelden en voorstellingen elkander op, die het ons onmogelijk wordt tot een logischen samenhang te regelen en te verbinden; wij hebben nog eene duistere bewustheid dat wij van dat spel onzer verbeelding geen directeur maar louter toeschouwer zijn, doch ook die bewustheid verdwijnt des te meer, hoe meer de slaap zijn invloed op de hersenen uitoefent.

Welke verandering door den slaap in de werking der hersenen veroorzaakt wordt, en hoe daardoor zulk een merkwaardig verschil in de werking onzer geestvermogens kan worden te weeg gebracht, — is een vraagstuk dat hoogstwaarschijnlijk nimmer zal worden opgelost. Dit evenwel is zeker, dat die verandering niet eene ziekelijke maar eene voor de instandhouding van het leven weldadige is. Ook wordt vrij algemeen aangenomen, dat die verandering niet in eene volkomen rust of werkeloosheid der hersenen bestaat, maar dat er altoos eene, zij het ook zwakke en gedeeltelijke, werking der hersenen zelfs in den diepsten slaap overblijft.

Hieruit volgt, dat terwijl de werking van sommige geestvermogens tijdelijk wordt opgeheven, die van andere in meerder of minder mate voortduurt; dit geldt vooral die vermogens, welke het naast met de hersenen in verband staan b.v. de scheppende en terugroepende verbeeldingskracht.

De verbeeldingskracht brengt ons voortdurend beelden voor den geest van voorwerpen die niet werkelijk aanwezig zijn. In den wakenden toestand wordt hare werking tegengehouden en verzwakt door de gewaarwordingen, die de uitwendige zintuigen ons verschaffen, en door den willekeurigen en geregelden loop onzer gedachten. Daar nu in den slaap deze beletselen niet bestaan — immers dan zijn de zintuigen gesloten en wil en rede tot werkeloosheid gedwongen — zoo heeft de verbeelding niet alleen vrij spel, maar treedt ook hare werking des te krachtiger en levendiger op den voorgrond. Om dit eenigermate te kunnen begrijpen, wijs ik u slechts op een drietal daarmede overeenkomende verschijnselen, die ieder wakende in zich zelve waarnemen kan. Willen wij een persoon of zaak ons duidelijk voor den geest brengen, dan trekken wij van alles zoo veel mogelijk de aandacht af en sluiten de oogen dicht. Bevinden wij ons op eene donkere en eenzame plaats, dan staan de beelden zeer sterk en levendig voor onzen geest; daarom ook zal een kind, dat alléén in het donker is, die levendige voorstellingen trachten te verzwakken door geluid te maken, b. v. door een deuntje te zingen of te fluiten. Geven wij ons aan eene mijmering over, dan volgen zich de beelden snel en zonder samenhang op; wij noemen dit: „aan zijne gedachten den vrijen loop geven” — en ook wel: „droomen met open oogen.”

Hoe gaat nu de verbeelding te werk in het vormen van een droom? Zij maakt zich meester van een door het ge-

heugen aangebrachte herinnering of van een door de zenuwen opgewekte gewaarwording, roept er eene reeks van andere vorm- en klankverwante beelden en voorstellingen bij en schakelt, zonder acht te slaan op de grenzen van tijd en ruimte, alles aan elkander zoo behendig maar ook zoo onlogisch als een goochelaar zijn tooveringen. Wordt zij b. v. op 't pad gezet, dan ziet zij dadelijk een padde of een paddestoel; om de overeenkomst van vorm wordt de paddestoel een chignon of een parasol; de parasol verandert in een parapluie wier omtrek zich kolossaal vergroot en herschept in een crinoline; de crinoline verliest de baleinen en wordt een smalle japon met langen sleep; eensklaps neemt heel dat omhulsel een bolronden vorm aan en stijgt in de hoogte als een luchtballon, die misschien wel in Padang nederdaalt om door een reusachtige schildpad verorberd te worden.

Op deze wijze kunnen de grilligste en zotste modes, ik bedoel van droomen, ontstaan. Prof. Gruithuisen droomde eens, dat hij een wit paard bereed; het paard veranderde achtereenvolgens in een ezel, de ezel in een bok en de bok in een kat; de kat klauterde met den professor in een boom; de boom werd een kerk, de kerk een orgel en het orgel een viool waar de kat op speelde; op eens herschiep zich de kat in een slang die een zoo vreeselijk gesis deed hooren, dat Gruithuisen verschrikt ontwaakte.

Vader Cats — die mij denken doet aan het gezegde van Jean Paul: „Mancher Dichter würde uns mehr mit seinen wirklichen Träumen als mit seinen gedichteten ergötzen” — Cats, de man van rijm en regel, kon het maar niet begrijpen, dat de ziel juist in hare vrijheid gedurende den slaap tot zooveel ongerijmds en ongerigelds vervalt,

en hij kwam op het denkbeeld, haar dit geheim af te vragen :

Mijn siele! wat is dit geseyt,
 Dat, als dit lijf ter neder leyt,
 En in de werelt niet en woelt,
 En niet en ziet, en niet en voelt,
 Soo dat het u niet meer en quelt,
 Of in verkeerde bochten stelt,
 Dat gy dan, (ô mijn beste deel,
 Mijn liefste pant, mijn hals-juweel!)
 Dat gy dan, segh ick, sit en malt,
 En in bekayde droomen valt?...

Ik behoef u wel niet te zeggen, M. H. , dat de ziel van Cats ook door geen flikflooïend rijmpje was over te halen, om dit groote geheim te verklappen. Waarom niet? Voorerst misschien uit eerbied voor de denkers van den hoogsten rang, die met de oplossing van dit wijsgeerig probleem te vergeefs hun hoofd gebroken hebben, nog breken en zullen breken. Ten tweede omdat zij zelve het niet wist.

Nemen wij de voortzetting van de verbeeldingskracht in den slaap aan, dan kunnen wij ons ook gemakkelijk vereenigen met hen die beweren, dat er geen slaap is zonder droom. „Dat geef ik u zoo grif niet toe” — zal iemand tegenwerpen — „want er zijn veel menschen, die zelden wakker worden met de herinnering aan een droom!”

Als antwoord op deze interpellatie doe ik vooreerst opmerken, dat wij ons evenmin des avonds al de voorstellingen herinneren kunnen, waarmede onze geest zich gedurende den dag heeft bezig gehouden; en toch zal niemand zoo dwaas zijn te veronderstellen, dat er een uur, een

oogenblik geweest is, waarop hij niet gedacht en gevoeld heeft. In een gezelschap, waar het gesprek loopt over koetjes en kalfjes, wordt iemand, die eenige oogenblikken onbewegelijk voor zich uit tuurt, door de vraag overvallen: „Waar denk je aan?” — En als ontwakend zegt hij: „Aan niets!” Maar tegelijkertijd lacht hij zelf over dit onjuiste antwoord, want de waarheid is, dat allerlei beelden en lichte vluchtige indrukken, die wij droombeelden zouden kunnen noemen, zich voor zijnen geest hebben opgedaan, en dat hij zich daarvan niets kan te binnen brengen.

Lewes haalt een getuigenis aan van Sir William Hamilton, die zich op verschillende uren van den nacht heeft laten wekken en altijd waarnemen kon, dat hij midden in een droom was: „De herinnering van dien droom — zegt hij — was echter niet altoos even levendig. Bij sommige gelegenheden was ik in staat hem in 't geheugen terug te roepen tot waar zich de reeks van gedachten op een verwijderden afstand verloor; bij andere gelegenheden was ik nauwelijks bewust van meer dan een of twee van de laatste schakels van den ketting; en soms was ik ternauwernood zeker van iets meer dan van het feit, dat ik niet uit een onbewusten toestand ontwaakte.” (*Ons Leven*, XI.)

Het is mij zelven meermalen overkomen, M. H., dat ik midden in den slaap wakker werd met de levendigste herinnering aan een belangwekkenden droom. Ik nam dan het besluit dien den volgenden dag te vertellen, en sliep weer in; doch 's morgens wist ik maar alleen dat ik een droom te vertellen had, van den droom zelven kon ik mij echter niemandal herinneren, het tweede gedeelte van den slaap had er alle sporen van uitgewischt. Dikwerf ook, wanneer ik mij na het ontwaken een droom herinnerde, her-

innerde ik mij tevens voor het eerst, dat ik vroeger denzelfden droom nog eens had gehad, of wel — wat niet minder vreemd klinkt — dat deze droom eene voortzetting was van een vroeger afgebroken droom-historie. De afwezigheid van alle herinnering is dus geen bewijs, dat wij niet gedroomd hebben.

Om niet te spreken van de wijsgeerige gronden, die men voor de stelling: „er is geen slaap zonder droom" pleegt aan te halen, vestig ik slechts uwe aandacht op eene natuurkundige waarheid, die wij aanstonds breedvoerig zullen bewijzen, namelijk dat droomvoorstellingen allergemakkelijkst en voortdurend kunnen worden opgewekt hetzij door de werkzaamheid van het geheugen, hetzij door uit- en inwendige prikkeling op het zenuwgestel. Bovendien — wat vooral gewicht in de schaal legt — men heeft slapers zien droomen en hooren droomen, en ook dezen wisten zich niet te herinneren dat zij gedroomd hadden, en ontkenden het hardnekkig tegenover hen, die van hunne gesproken woorden en gemaakte gebaren getuigen waren geweest. Het sterkst komt dit verschijnsel uit bij den slaapwandelaar, die in diepen slaap verzonken, zijn droom in uitvoering omzet, en toch bij zijn ontwaken niets weet van hetgeen hij droomende heeft uitgevoerd.

Wellicht is het gebrek aan samenhang, hetwelk de droomvoorstellingen hebben, eene voorname oorzaak, dat er geen spoor van in het geheugen achterblijft; immers ook in wakenden toestand valt het ons zeer moeielijk, soms onmogelijk om dingen zonder samenhang, die wij gehoord of gezien hebben, te onthouden b. v. een gesprek van meneer Rammelslag of een tentoonstelling van de bank van leening. — Ook de vastheid van den slaap komt hierbij in aanmerking, immers die droomen herinneren wij ons het best, welke ons des

morgens, korten tijd vóór het ontwaken, overvallen; want de slaap is dan los.

Die morgendroomen zijn somtijds zoo samenhangend en levendig, dat zij na het ontwaken nog eenige oogenblikken als langzamerhand verdwijnende na-gewaarwordingen blijven bestaan, en wij ons zelven afvragen of wij met schijn dan wel met waarheid te doen hebben. Door de vergelijking van de droomvoorstellingen met de werkelijkheid, met alles wat ons omgeeft, met onze ondervindingen van het verleden enz., geraken wij spoedig uit den droom; doch het gebeurt wel eens, dat men eerst geruimen tijd na de volledige ontwaking tot de nuchtere werkelijkheid terugkeert. Een vasthoudende echtgenoot toonde zich op een morgen jegens zijne vrouw zeer kwalijk gemutst. Op de vraag van zijne wederhelft, wat hem deerde, antwoordde hij: „Ja, ik zal er maar rond voor uitkomen: ik heb er erg spijt van, dat ik je dien gouden ketting cadeau heb gedaan!” — „Die gouden ketting? — hernam zij — Je bent zoo scheutig niet, lieverd! Je hebt het zeker gedroomd!” — Nu eerst gingen hem de oogen open, en merkte hij tot zijn groote voldoening, dat het inderdaad maar een droom was geweest. — Prof. Jessen verhaalt het volgende geval, hem overkomen, toen hij nog als geneesheer in een ziekenhuis practiceerde: „Op een wintermorgen tusschen 5 en 6 uur werd ik, naar ik meende, door den eersten opzichter gewekt met het bericht, dat er personen aangekomen waren, om eene zieke af te halen; hij vroeg mij tevens, of ik daarbij ook iets te zeggen had. Ik antwoordde, dat hij de zieke maar moest laten vertrekken, en legde mij weér neder om door te slapen. Op eens schoot mij echter te binnen, dat ik van het afhalen van deze zieke vooraf niets vernomen had, maar dat mij

bericht was geworden, dat eerstdaags eene vrouw van denzelfden naam zou worden afgehaald. Ik was dus verplicht mij nader te onderrichten van wat er nu plaats had, stak een licht aan, stond op, kleeedde mij aan en ging naar de woning van den eersten opzichter. Dezen vond ik tot mijne verbazing pas half aangekleed, en op mijn vraag waar de personen waren, die de zieke afhalen zouden, antwoordde hij met een verwonderd gezicht, dat hij daarvan niets wist, dat hij zoo even opgestaan was en niemand gezien had. Dit antwoord bracht mij tot bezinning en ik hernam, dat dan de econoom bij mij geweest moest zijn en dat ik naar hem zou gaan, om inlichtingen in te winnen. Toen ik nu in het midden van den corridor, die naar de woning van den econoom voerde, eenige trappen afgang, schoot mij op eens te binnen, dat ik de geheele zaak gedroomd en tot op dat oogenblik aan de werkelijkheid daarvan niet het minste getwijfeld had." (*Lucifer*. I.)

Grillig en onverklaarbaar is het spel van het geheugen gedurende den slaap: terwijl het van den eenen kant zoo levendig en sterk is, dat personen, feiten en woorden, waaraan wij sedert jaren niet meer gedacht hebben en die wij wakende met den besten wil ons niet meer konden te binnen brengen, in den droom weer helder voor den geest treden, — vergeten wij van den anderen kant dikwijls datgene, wat wij ons het levendigst en gemakkelijkst zouden moeten herinneren. Immers wij vergeten den dood van onze bloedverwanten en vrienden, die wij, misschien kort geleden, verloren hebben en wier verlies ons hevig getroffen heeft, want wij verkeerden en spreken met hen in den droom. Wij vergeten onzen eigen leeftijd, de plaats waar wij zijn,

den stand dien wij in de maatschappij bekleeden: wij spelen als kind met hoepel of tol, loopen als turko den stormpas, klimmen als Jan-maat in de touwen, dansen als acrobaat op een tusschen twee kerktorens gespannen koord of springen met een polsstok als jager van de eene ster op de andere. Wij vergeten — en dit is het grilligst van al — onze eigen persoonlijkheid: wij zien ons zelve op het sterfbed en in de doodkist liggen, en wonen als vriend in den rouw of als huilebalk onze eigen begrafenis bij.

Niet minder zonderling is het, dat wij somtijds in den droom dezelfde zaak te gelijker tijd weten en niet weten; want wij laten ons door anderen inlichtingen verschaffen en luisteren nieuwsgierig naar het antwoord op de vragen die wij hun gesteld hebben. Van Goens verhaalt daaromtrent het volgende: „Toen ik elf jaren oud was, studeerde ik op de latijnsche school te Utrecht. De leerlingen mijner klas waren allen geplaatst volgens eene rangorde, die zich naar ieders vlijt en oplettendheid regelde en derhalve dikwijls gewijzigd werd; zij wedijverden met elkaar nu eens in latijnsche oefeningen dan weer in het opzeggen der van buiten geleerde lessen, en verder ook in vragen over de regels der grammatica of latijnsche en grieksche zinnen, die door den leeraar aan den eersten en, zoo deze ze niet wist, aan den tweeden enz. gesteld werden; hij die de vraag beantwoord had werd dan geplaatst boven hem, die het antwoord was schuldig gebleven. Nu droomde ik eens, dat ik mij in de latijnsche klas bevond, dat de leeraar een vraag deed over de beteekenis van een latijnschen zin en dat ik juist de eerste van allen en vast besloten was om die eereplaats naar best vermogen te behouden. Toen nu de vraag aan mij werd gesteld, stond ik met den mond

vol tanden, en kon, wat moeite ik ook deed, er maar geen antwoord op vinden. Ik zag hem, die op mij volgde, teekenen van ongeduld geven als een bewijs, dat hij het antwoord wist; en de gedachte, dat ik hem mijne eereplaats zou moeten inruimen, maakte mij bijna woedend. Ik deed een laatste poging, doch te vergeefs. De leeraar werd het eindelijk moede mij nog langeren tijd te gunnen en zeide tot den volgenden: „nu is het *uw* beurt!” En terstond verklaarde deze zeer duidelijk de beteekenis van den zin; en zijne verklaring was zoo eenvoudig, dat ik maar niet begrijpen kon, hoe *ik* er niet op had kunnen komen.”

Dat onze droomen dikwijls herinneringen zijn van hetgeen wij vroeger beleefd en ondervonden hebben, herhalingen van denkbeelden en gevoelens uit den wakenden toestand, hadden de Ouden reeds opgemerkt. Cicero, onder anderen, zegt: „Wanneer de ziel door de verslapping van het lichaam geen gebruik meer maken kan van de ledematen en zintuigen, valt zij in allerlei veranderlijke voorstellingen, die, zooals Aristoteles zegt, voortspruiten uit de haar bijgebleven indrukken der dingen, welke zij in wakenden toestand of verricht of overdacht heeft.” (*De div.* II, 62). Zoo geeft hij eveneens van Scipio's droom de volgende oorzaak op: „Ik voor mij geloof, dat hij een gevolg was van het voorafgaande gesprek; want onze gedachten en redeneeringen plegen in onzen slaap iets soortgelijks voor te brengen als aan Fnnius overkomen is, die in een droomgezicht Homerus zag, over wien hij zeer dikwijls placht te denken en te spreken.” (*De Republ.* VI, 5).

De denkbeelden, die ons over dag het meest bezig houden

en treffen, kunnen zich in den slaap herhalen als echo's, wier innerlijke kracht door de rust en stilte verhoogd wordt. Schoon heeft Delille deze vergelijking uitgewerkt:

Tel que l'airain sonore
 Qu'on cesse de frapper et qui résonne encore;
 Tel qu'une fois lancé, le rapide vaisseau
 Se souvient de la rame et vole encor sur l'eau:
 Ainsi, dans le sommeil, l'ame préoccupée
 Obéit aux objets dont elle fut frappée;
 Ainsi la nuit du jour retrace le tableau;
 Ainsi de nos pensées nos rêves sont l'écho.

(*L'Imagination. I.*)

Is het noodig, M. H., dat wij tot onze kinderjaren teruggaan om te bevinden, dat wij dikwijls gedroomd hebben over het feestje of pretje, hetwelk ons den volgenden dag te wachten stond? Zeggen wij niet van iemand, die met een persoon of zaak bijzonder ingenomen is, die van een of andere gebeurtenis een hevigen indruk ontvangen heeft: „hij zal er van nacht nog van droomen?” Om u te bewijzen, hoe gegrond dit gezegde is, herinner ik u slechts aan het voorval, dat aan boord van de *Princes Amalia* op reis naar Oost-Indië heeft plaats gehad. Toen het onder de militairen losgebroken oproer door revolverschoten en sabelhouwen gedempt was, hadden de passagiers zich rustig naar bed begeven. Eensklaps werden zij 's nachts gewekt door den kreet: „Te wapen! te wapen!” Alles vloog, zooveel mogelijk gewapend, naar boven. Gelukkig was het ditmaal een loos alarm. Maar wie had dien wapenkreet geuit? Een onderofficier, die door het gebeurde in zijn slaap vervolgd en uit zijn kooi gevallen was.

Nadat Lucretius heeft opgemerkt, dat wij ons in den slaap dikwijls bezig houden met dezelfde zaken, waarop wij ons kort te voren met hart en ziel hebben toegelegd, zegt hij: „Een advocaat pleit en legt de wetten uit in zijn slaap, een veldheer droomt dat hij troepen aanvoert en slag levert, een schipper dat hij met den wind aan 't worstelen is, en ik verbeeld mij dat ik onafgebroken de natuur der dingen naspoor en mijne bevindingen in verzen nederschrijf.” (*De rerum nat.* IV. 963). Ja, M. H., ofschoon de herinneringen uit ons leven door de verbeelding meestal tot eene nieuwe, samenhangende of onsaamenhangende, historie worden verwerkt, die gelijk het deuntje in een potpourri weer spoedig in iets geheel anders overgaat, — zoo kan het toch gebeuren, dat eene zaak, waarmede wij ons wakende hebben bezig gehouden, ons wederkeerig in den slaap bezig houdt; het is dan, alsof de aaneenschakeling van bij elkaar behoorende denkbeelden onder den invloed van onzen wil plaats heeft, de droomvoorstellingen geen wijzigenden invloed kunnen ondergaan, en onze droom eene voortzetting is van datgene, waarmede wij ons wakende onledig hielden. Zulk eene bearbeiding der scheppende verbeelding kan de vinding van een nieuw denkbeeld, van eene betere inzage ten gevolge hebben. „Bij den slaper — zegt Hermann Lotze — kan een reeks van opwekkende voorstellingen, die in hem wakker bleef, terwijl de talrijke verstrooiende indrukken der buitenwereld verdwenen zijn, somtijds gemakkelijker tot haar einddoel geraken.” (*Mikrokosmos* I). Aldus hebben wijsgeeren het bewijs voor eene stelling, meetkundigen de oplossing van een vraagstuk, dichters en toonzetters eene vinding aan hunne dromen te danken gehad. Laat mij dit door eenige feiten mogen aantonen.

Cabanis verhaalt, dat de wijsgeer Condillac, terwijl hij bezig was met het schrijven van zijn werk *Cours d'études*, dikwijls na zijn nachtrust een verhandeling in zijn hoofd vond afgewerkt, die hij 's avonds onvoltooid afgebroken had. (*Rapports du physique et du moral de l'homme*. Tom. II.)

De wijsgeer Emmanuel Maignan, Franciscaan, was eenman van zoo buitengewone werkzaamheid, dat hij zelfs in den slaap zijne bespiegelende leerstellingen droomend voortzette. Dikwijls slaagde hij er in ze duidelijk te bewijzen, werd dan van vreugde wakker, greep naar zijne schrijfbehoeften, die hij aan het hoofdeinde van zijn bed had nedergelegd, en bracht de gelukkige uitkomsten zijner droomen in den donker op het papier. (Bayle. *Dict. Hist. et Crit.*)

Professor Kruger werkte in zijne droomen dikwerf aan een algebraïsch vraagstuk, en loste het tot zijn groote voldoening op.

Hetzelfde geval is een mij bekend geleerde overkomen: een meetkundig voorstel, hetwelk hij wakende niet had kunnen afwerken, vond de man in een zijner droomen geheel in den haak.

Een der ontwikkeldste mannen van onzen tijd — zoo verhaalt Moreau, de la Sarthe — had zich, toen hij nog student was, zeer getroffen gevoeld door de beschrijving van den ongelukkigen Deiphobus in het zesde boek van den *Aeneas*. In later jaren wilde hij zich op een avond die passage van Virgilius te binnen brengen, maar tevergeefs. Hij gaat naar bed en slaapt in onder den indruk van zijn vruchteloze poging. Dien nacht droomt hij, dat hij nog zat op de banken van het collegie, waar hij vroeger zijne studiën gedaan had; hij had den ouden perkamenten Virgilius vóór zich liggen, en las daarin duidelijk woord voor

woord heel de passage, waarvan hij zich 's avonds te voren geen letter had kunnen herinneren. En toen hij 's morgens ontwaakte, kende hij niet alleen nauwkeurig den loop der beschrijving, maar kon zelfs de laatste verzen er van opzeggen. (Dr. Frédault, *Physiologie générale*.)

Dat ook dichters aan den droom rijmen, verzen ja de vinding van een dichtstuk hebben te danken gehad, wordt door voorbeelden bewezen. De Bausset verhaalt, dat Bossuet terwijl hij zich met de opvoeding van den Dauphin bezig hield, zoo vol was van Homerus, dat hij in zijn slaap dikwijls de verzen van den griekschen dichter citeerde, en dan niet zelden wakker werd van de gespannen aandacht die hij aan hunne voordracht wijdde. Dezelfde schrijver haalt een grieksch vers aan, dat Bossuet in een zijner Homerische droomen op Ulysses vervaardigd heeft. (*Hist. de Bossuet*. IV, I.)

„In den slaap schoone verzen te maken — zegt Muratori in zijne verhandeling over de verbeeldingskracht — is aan verschillende personen gelukt. Pater Ceva verzekert ons in het leven van den dichter Lemene, dat hij droomende zeer goede verzen vervaardigd heeft. Ook ik kan getuigen: want in den voorlaatsten nacht van het jaar 1743 droomde ik, dat een mij bekend edele ridder tot een hooge waardigheid was opgeklimmen en mij zijne bescherming aanbod. Door zijn aanbod getroffen, beval ik wederkeerig mij zelve hem aan en maakte den volgenden pentameter:

Et quum multa queas, fac quoque multa velis.

Ik werd wakker en schreef dit vers aanstonds op. Ik raadpleegde mijn geheugen, of ik het misschien niet reeds

vroeger vervaardigd of in een auteur gelezen had, doch ik kon er mij niets van herinneren; ook was het vele jaren geleden dat ik latijnsche verzen had gemaakt." (*Opere*, tom. VII.)

Toen Voltaire zich bezig hield met de samenstelling van zijn heldendicht *La Henriade*, droomde hij eens den eersten zang geheel anders dan hij hem ontworpen had. La Fontaine heeft zijn fabel *Les deux pigeons* in een droom verzonnen. Het kan dus wel waar zijn wat Nicolaas Beets van zich zelven slechts waagt te gissen:

't Kan zijn, dat 'k eensklaps 's morgens vroeg
Een liedjen op voel komen,
Alsof ik 't, zonderling genoeg,
Bedacht had in mijn droomen.

(*Dichtwerken*. III.)

Lalande verhaalt in zijn werk *Voyage d'un Français en Italie* tom. VIII, dat hij uit den mond van den beroemden Italiaanschen virtuoso en componist Tartini den volgende hoogst merkwaardigen droom vernomen heeft. Op een nacht — het was in 't jaar 1713 — droomde Tartini dat hij zijn ziel aan den duivel had verkocht, en deze hem daarom overal en in alles ten dienste stond. Wat hij ondernam slaagde naar wensch, en zijne verlangens werden door zijn helschen bediende voorkomen. Tartini kwam op 't denkbeeld, hem zijn viool in handen te geven om te zien of hij daarop misschien niet eenige schoone aria's zou spelen. Hoe stond hij verbaasd, toen hij den satan eene sonate hoorde spelen zoo buitengewoon heerlijk, en uitgevoerd met zooveel meesterschap en kunst, dat hij nooit een spel gehoord had, hetwelk daarmee in de verste verte kon ver-

geleken worden. Tartini werd zoo verrast en verrukt, dat hij er de ademhaling bij verloor en vol ontroering ontwaakte. Oogenblikkelijk stond hij op, greep naar zijn viool en trachtte eenige passages terug te vinden. Toen zette hij zich aan 't componeeren en leverde het beste stuk, dat hij ooit gemaakt heeft, en waaraan hij den titel gaf van *Sonate du diable*. Deze feiten zijn voorzeker merkwaardig. Doch wie weet, M. H. of u niet dergelijke, misschien nog merkwaardiger overkomen zijn. Raadpleegt uwe ondervinding eens! In uwe jeugd deedt gij des avonds veel moeite om de les van buiten te leeren, die gij den volgenden morgen in school moest opzeggen; de slaap overviel u en gij gingt naar bed met de niet plezierige overtuiging dat er nog veel, zeer veel aan haperde; maar ziet, des morgens was het niet meer noodig een oog in het boek te slaan, gij kendet de les op uw duimpje. — Herinnert gij u geen droom, waarin gij over u zelve het woord van Napoleon I mocht uitspreken: „Je suis content de vous!” omdat gij bij zekere plechtige gelegenheden onvoorbereid een flinke speech gehouden een mooien toast geslagen hebt, — dingen, die in wakenden toestand „van wege de verbouwereerdheid” niet zoo gemakkelijk als van een leien dakje loopen? — Wien, die nooit een bladzijde voor een boek of een artikel voor eene courant heeft geschreven, is het soms niet gebeurd, dat hij in den droom een boek of eene courant heeft gelezen? Welnu, wat hij als het opstel van een ander beschouwde, was zijn eigen werk, en droomende was hij, zonder het zelf te weten, een uitmuntend auteur of redacteur. — Hebt gij ooit in een droom vol bewondering geluisterd naar een predikant op den kansel, een advocaat voor de balie, een afgevaardigde in 's lands kameran? Heil u,

M. H., want die welsprekende predikant, advocaat of volksvertegenwoordiger waart gij-zelf. Hadt gij toen, wakker geworden, naar uw pen, gelijk Tartini naar zijn strijkstok, gegrepen en uw droom op het papier gebracht — wie weet met welke meesterstukken van welsprekendheid gij de „fraaie letteren” van ons dierbaar Vaderland zoudt hebben verrijkt!

Tot dusverre hebben wij het ontstaan der droomen toegeschreven aan herinneringen van vroegere indrukken en gewaarwordingen; maar ook de indrukken, die wij slapende ontvangen, kunnen der verbeelding overvloedige stof geven om er droomen van te vormen.

In wakenden toestand ontvangen de zenuwen der zintuigen voortdurend tallooze indrukken van de ons omringende dingen, waardoor in ons verschillende gewaarwordingen van gevoel, licht, geluid enz. worden te voorschijn geroepen. Slechts een eenvoudige wandeling naar buiten kan — volgens de opmerking van Schroeder v. d. Kolk — ons overtuigen, welk een groote menigte van indrukken en gewaarwordingen wij op schier hetzelfde oogenblik ontvangen: wij gevoelen dan de oneffenheden van den grond waarop wij wandelen, de koesterende warmte der zonnestralen, de koelte van den wind en iedere prikkeling, waar ook aan ons lichaam aangebracht; wij zien de duizende voorwerpen die ons omringen, onderscheiden de kleuren, nemen den verschillenden afstand waar, bemerken de vlugge beweging van een vliëgenden vogel, herkennen de ons bekende plaatsen en die menigte van voorwerpen, welke door millioenen stralen in onze oogen worden afgebeeld; wij ruiken de uitvloeisels en geuren der bloemen; wij hooren niet alleen onze eigene stem, maar tegelijk het gezang van

den leeuwerik, het geloei der runderen, het geroep des landmans en meer andere geluiden.

In den slaap is de werkzaamheid der uitwendige zintuigen opgeheven, doch niet volkomen; ook in den diepsten slaap kunnen wij indrukken ontvangen, die doffe gewaarwordingen doen ontstaan, welke echter niet in haren werkelijken toestand maar in verbinding met droomvoorstellingen worden opgevat. Laat ons een proef nemen: wij kloppen tegen het ledikant, waarin iemand in diepen slaap verzonken ligt.... de slaper ontvangt een zwakke gewaarwording van geluid; wij kloppen nog eenmaal.... de gewaarwording wordt sterker; wij herhalen het kloppen.... en de slaper wordt wakker en begint zijne aandacht te vestigen op de oorzaak en het doel van dat geluid. Vragen wij hem nu, waarover hij gedroomd heeft, en hij zal zich een droom herinneren, waarin hetzelfde geluid, dat hem deed ontwaken, onder deze of gene voorstelling eene voorname rol speelde. Een andere proef: in den nacht van den 31^{en} December begroet iemand op straat het nieuwe jaar met een pistoolschot, en de bureu ontwaken met de herinnering aan een langen droom: deze heeft gedroomd, dat hij op jacht was en dat een haas den afgeschoten kogel met zijn voorpoten opving en den jager in 't gezicht terugwierp; gene dat hij schutter was tijdens den tiendaagschen veldtocht en bij het eerste schot flauw viel; een derde heeft gedroomd dat de ketel sprong van de stoomboot waarop hij zich bevond om een aanzienlijke erfenis te gaan halen; een vierde dat met een krak de vloer onder zijn voeten wegzank en hij neertuimelde midden op een bruiloftsdisch, waaraan hij tot zijn spijt niet verzocht was.

Dat er (in 't voorbijgaan gezegd) om een langen droom te droomen, slechts enkele seconden noodig zijn, heb ik in den *Slaap* aangetoond. Byron zegt:

Wat iemand sluimrend ziet
 Kan menig jaar omvatten, en geheel
 Een leeftijd samenpersen in één uur.

Als wij in wakenden toestand een kouden luchtstroom gewaarworden, zien wij naar de deur en het raam, of deze ook goed gesloten zijn; maar slapende kunnen wij het gevoel van koude niet met de werkelijke oorzaak daarvan vergelijken, omdat wij geen willekeurig gebruik kunnen maken van onze zintuigen en hogere geestvermogens, om de oorzaak der gewaarwordingen op te sporen en ons van de waarheid te overtuigen. Het gevolg daarvan kan wezen, dat de gewaarwording van koude ons zelfs in den zomer doet droomen, dat wij in den winter zijn, ons op het ijs vermaken of deelnemen aan den tocht naar den Noordpool.

Ik heb u verleden jaar opmerkzaam gemaakt, hoe Dickens in zijn *Martin Chuzzlewit* Martin doet inslapen onder eene lezing uit de werken van Shakespere. Intusschen vergat Tom het vuur aan te houden, en hij dacht niet aan zijn verzuim, voordat Martin na verloop van een uur wakker werd en huiverend uitriep, dat hij van bevroren gedroomd had.

In de *Vorstenschool* verhaalt Louise den volgende droom:

— Kind... kind... ja juist! Nog kortlings was ik kind,
 En daarom, moeder... o, mijn kindsche droomen!
 Zie toen ik eens, tien jaren nauwlijks oud,
 Was ingeslapen in den tuin te Wilstädt,
 Verscheen me een engel, schitterend van licht,
 En schoon... o moeder, hemelsch! In zijn hand
 Droeg hij twee kronen, de een van doornen, en...
 En de ander scheen van goud. — „Louise, kies!”
 Zoo sprak hij. Maar ik stak de hand niet uit:
 Ik was beschroomd en sidderde in mijn droom.

En nog-eens riep hij dat ik kiezen zou.
 „Wat wilt ge, koningin of mensch zijn, sprak hij,
 Een mensch die lijdt, gevoelt en arbeidt. of
 Een koningin die heerscht?” — Ik . . . koos het eerste!
 En drukte mij den doornenkrans op 't hoofd,
 En voelde 't bloed me bigglen langs de slapen . . .
 „Door dat tot dit!” — sprak de engel, en hij let
 De gouden koningskroon mij in den schoot . . .
 Toen werd ik wakker van de pijn: ik lag
 In 't rozenboschje . . . een wilde slingerstruik
 Had mij gewond . . . de gouden kroon was weg

Niet minder schoon doet onze van Lennep dit verschijnsel uitkomen in zijn roman *Ferdinand Huyck*. (Hfst. 16.) Kapitein Pulver is op Heizicht en wordt door de gasten uitgenoodigd zijne lotgevallen te verhalen uit den tijd toen hij voor de West-Indische Compagnie voer. „Je moet dan weten — zeide Pulver — dat het zoo omme ende bij een goeie vijf jaar geleden is, dat ik voor de Compagnie voer op het Brik-schip, de Prins te Paard, naar Curaçao bestemd. Wij hadden altijd voor-de-wind en geen rakjen in 't zeil gehad, tot dat wy zoo naar mijn beste geheugenis op vijftien graad N. B. waren gekomen. Het woei een bramzeilskoelte, genoeg om het schip aan den gang te houden; meer niet: ik was naar kooi gegaan: en pas had ik naar gis een uur geslapen, en droomde, dat moeder Pulver, die ik te huis gelaten had in de blijde verwachting, met al onze zeven kinderen voor me stond, en dat mijn kleine Maarten een rateltjen in de hand hield en een vervaarlijk leven maakte, zoodat ik hem een labberdoedas om zijn ooren gaf, en verzocht of hy op wou houden, toen ik een stem boven mijn hoofd hoor: „om laag hou! Schipper! om laag hou!” „Wat is er?” vroeg ik, met een schrik opspringende:

„wie roept daar?” En het was of ik nog altijd dat rateltjen boven mijn hoofd hoorde.

„'t Is Sander,” zei hy.

„Wat nieuws?” vroeg ik weêr.

„Hoor je 't niet?” vroeg hy: „zwaar weer op handen.”

Ik sprong de kooi uit; en nu merkte ik, dat hetgeen ik voor het rateltjen van Maarten hield, het kletteren van den regen op het dek was: klik klakkerdeklak! ging het, puur of zy met zakken vol orreten over de planken strooiden.”

Zijn die droomen nooit slapende gedroomd, dan zijn zij toch mooi wakende gedroomd, M. H. Maar ziethier enkele feiten, uit de vele, die ik verzameld heb:

Dugald Stewart vernam van een zijner vrienden het volgende: daar ik een weinig ongesteld was, legde ik aan het voeteneinde van mijn bed een flesch heet water; 's nachts droomde ik, dat ik een reis deed op den top van den vuurspuwenden Etna, en dat de grond dien ik betrad zoo heet was, dat ik het er bijna niet kon uithouden. Dezelfde wijsgeer verhaalt nog een tweede geval: een zieke, die men een spaansche-vlieg op 't hoofd had gelegd, droomde dat een troep wilden hem met de haren de huid van den schedel aftrokken. (*Philosophie de l'esprit humain*. I.)

De natuurkundige Pierre Prevost droomde, dat hij een wijsgeerige redetwist voerde met een kat; toen hij eene tegenwerping van deze niet kon beantwoorden, werd hij wakker en hoorde voor zijn kamerdeur een kat miauwen.

Prof. Kruger had zijn nachtdoek te vast om den hals gebonden, en droomde dat hij aan een boom werd opgehangingen.

Gij herinnert u uit de lezing over den *Slaap* den droom

van Alfred Maury, die, toen de roede van de bedgordijn op zijn hals viel, droomde dat hij ge Guillotineerd werd.

De wijsgeer Descartes droomde dat hij een degensteek ontving, en hij werd door een vloogebeten. — Prof. van der Wijck, die dit geval mededeelt, maakt daarbij de opmerking, dat de gewaarwordingen, door uitwendige prikkels te voorschijn geroepen, juist wegens haar isolement bijzonder krachtig zijn: „Wanneer gedurende ons waken door de geopende poorten der zinnen talrijke indrukken te gelijker tijd naar binnen stroomen, verduisteren de vele gewaarwordingen elkander wederzijds, maar in den droom werkt iedere prikkel, die er in slaagt zich te doen gelden, juist omdat hij op zich zelf staat, frisch en levendig. Zoo schijnt het zonlicht zelfs een helder gaslicht dof, terwijl in den nacht ieder vonkje zichtbaar is” (*De Gids*, 1870. IV.)

De tot dusverre aangehaalde voorbeelden betroffen slechts de zintuigen van het gevoel en het gehoor; de gewaarwordingen van het gezicht, door uitwendige prikkels opgewekt, kunnen in den slaap zelden voorkomen, aangezien de oogleden gesloten zijn. Misschien zou de inwerking van het licht door de gesloten oogleden doen droomen van een brand, bengalsch vuur, illuminatie enz. De smaak schijnt geen bron van daarmede overeenstemmende droomvoorstellingen te kunnen zijn; de proeven, die men genomen heeft door den slaper prikkelende vochten in den mond te brengen, bleven zonder uitwerking. De reuk heeft invloed op den droom, maar hoogst zelden en niet rechtstreeks. Hoogst zelden, omdat gedurende den slaap de ademhaling langzaam en oppervlakkig is, en wij om eene reukgewaarwording te hebben een krachtigen luchtstroom door den neus moeten invoeren; is echter de lucht, die wij slapende door den

neus inademen, met sterk riekende stoffen gemengd, dan kunnen er droomvoorstellingen van benauwdheid en verstikking ontstaan, die opgewekt zijn door het ademhalingsproces. Immers het reukzintuig staat met de longen in een nauw verband, en zelfs geuren, die zoet en liefelijk zijn voor den neus, werken belemmerend en benauwend op de longen. Sterk riekende planten in het slaapvertrek verplaatsen ons in den droom niet te midden van lustwaranden en bloemperken, maar van benauwende en afzichtelijke grafkelders. Men hield een slaper een fleschje Eau de Cologne onder den neus, en hij droomde dat hij flauw werd en van zich zelve viel. Wij komen op dit onderwerp aanstonds terug als wij de nachtmerrie krijgen . . . te bespreken!

Maar, M. H., gij hebt wakende wel eens een of anderen geur geroken, zonder dat er een riekend lichaam aanwezig was; gij hebt het wel eens zien „flikkeren voor uw oogen”; gij kent bij ondervinding het „oortuiten”, niet in den zin van achterklap maar van oorsuizing. Zietdaar gewaarwordingen die niet door uitwendige maar door inwendige prikkels worden opgewekt. Deze gewaarwordingen, *subjectieve* genaamd, zouden wij aan werkelijke, buiten ons bestaande voorwerpen, aan uitwendige prikkels toeschrijven, indien wij ons niet overtuigen konden, dat daarvoor geen uitwendige oorzaak aanwezig is. Wanneer deze subjectieve gewaarwordingen zeer sterk zijn of gepaard gaan met eene stoornis in het bewustzijn, dan ontstaan daaruit de zoogenaamde *hallucinaties*: men hoort een kloppen aan de deur, het luiden van een klok, de stem van een mensch, men ziet lichtverschijnselen, spookgestalten enz. Wekken de ongelukkigen, die daaraan lijden, in ons ernstige gedachten

en meewarige gevoelens op, een soort onder hen is er, die juist het tegenovergestelde in ons opwekt; ik bedoel den dronkaard, die aan zwijgende omstanders, en zelfs aan niemand, vertelt „dat ze daar krek precies dit en dat van 'em gezeid hebben”; en wanneer men hem van het tegendeel tracht te overtuigen, het bij hoog en laag volhoudt, dat ze 't wél gezeid hebben, want dat hij zeer goed weet wat hij hoort en nog zeer goed „bij zen positieven” is.

Zoo zijn nu ook de droomvoorstellingen, die door inwendige zintuigprikkelers ontstaan, de hallucinaties van den slaper. Tot de subjectieve gewaarwordingen rekent men het verschijnsel, dat een geamputeerde gedurende langen tijd het gevoel van het hem ontbrekende lid blijft bezitten en jaren na de operatie, wanneer hij zich reeds aan het gemis van het lid gewend heeft, de gewaarwordingen, welke op den stomp betrekking hebben, naar het ontbrekende lid terugbrengt, zoodat hij in onbewaakte oogenblikken handelingen begaat, die duidelijk bewijzen, dat hij het gevoel heeft alsof hij zich nog in 't bezit van het verlorene verheugen mag. „Schiff verhaalt van een man, wiens been in zijne jeugd was afgezet en die gedurende heel zijn volgend leven pijn in de teenen van dien voet gevoelde; soms vergat hij zijn kruk, sprong op van de sofa alsof hij beide beenen tot zijn wil had, en bemerkte zijn onvermogen eerst als hij op den grond lag.” (*Lewes*.) Getroffen heeft mij de opmerking van Vogt in zijne *Brieven*, dat zulke menschen nooit droomen van hunne verminking; gedurende de eerste jaren bewegen zij zich in hunnen droom, alsof zij nog twee gezonde armen of beenen hebben; langzamerhand echter vermengt zich het bewustzijn der verminking in de voor-

stellingen hunner droomen, maar ook dan nog is het alsof zij in het gebruik van armen of beenen slechts tijdelijk belemmerd worden, nooit dat zij het gebruik er van voor immer verioeren hebben. — Blinden, die na hun zevende of hoogstens na hun vijfde jaar blind geworden zijn, droomen nog altoos van licht, levendige kleuren en gestalten. Of bij hen de inwendige prikkel der gezichtszenuw nog mede werkt, of wel de herinnering alleen de oorzaak dezer droomen is, kan niet met zekerheid gezegd worden.

Dat onze droomvoorstellingen, die door het geheugen ontstaan, dikwijls gelijktijdig door den inwendigen prikkel van gehoor- tast- en gezichtszenuw versterkt worden is meer dan waarschijnlijk; alleen de smaak- en de reukzin maken hierop eene uitzondering: wij droomen van bloemen, spijzen en wijnen, wij zien en betasten ze, maar rieken of proeven ze niet. Prof. Volkmann verzekert, dat hij zeer dikwijls in den droom heeft gegeten, maar altijd zonder smaak. De verklaring van dit verschijnsel kan de volgende zijn: de smaak- en reukzin laten in de verbeelding slechts een vluchtigen en onbepaalden indruk na, alleen dien van aangenaam of onaangenaam; die indrukken zijn derhalve te algemeen om in den droom reuk- of smaakgebaarwordingen op te wekken.

De Ouden hielden de werking der verschillende temperamenten, die volgens hen uit de vermenging van het bloed, het slijm, de gal en de zwarte gal ontstonden, voor een inwendige fysieke bron van bepaalde droomen: het *choleric* temperament droomt van licht, vuur en warmte; het *phlegmatisch* van stroomen, zeeën en draaikolken; het *sanguinisch* van vliegen, vogels en vroolijke partijtjes; het *melancholisch*

van dood, graf, duivel en hel. Curieus is het, Pater Abraham a Sancta Clara deze theorie met een paar voorbeelden te hooren toelichten: „Sommigen droomen, dat zij van den Sultan een streng bevel ontvangen hebben, alle muizen-gaten, die er in de wijde wereld zijn, behoorlijk dicht te stoppen, op straf dat, indien er één enkel openblijft, de kruin van den boom huns lichaams zal worden afgehouden: deze benauwende droom ontstaat uit het *melancholisch* temperament. Een ander droomt dat de zee, waarin de halstarrige Pharao verdronk, in het huwelijksbootje is gestapt met den Rijnstroom, en dat alle rivieren en stroomen der aarde als vroolijke bruiloftsgasten er om heen dansen: zulk een droom wordt veroorzaakt door het *phlegmatisch* temperament.” (*Judas de Aartsschelm*. Hfst. I.)

Eene meer belangrijke inwendige bron onzer droomen zijn de gewaarwordingen van het spiergevoel. Scherner heeft, onder andere, daaraan het vliegen toegeschreven, een der liefelijkste onzer droomen, die volgens Haller als een teeken van gezondheid kan worden beschouwd. Scherner namelijk verklaart het vermogen om te vliegen, waarmee de slaper zich begaafd waant, uit den regelmatigen rhythmus der ademhalingsbeweging. Het spiergevoel van het op- en neêrgaan der longen zou zich dan omzetten in de voorstelling van een regelmatig op- en neêrgaan van vleugels. Doch deze verklaring komt mij niet aannemelijk voor: voor- eerst geschiedt de beweging der longen te langzaam om eene daarmee overeenkomstige voorstelling van doelmatige vleugelbeweging op te wekken; maar ten tweede, wie droomt van vliegen, droomt niet van roeien met vleugels, het is meer een niet vermoeiend zweven. Misschien laat zich deze droom beter hierdoor verklaren, dat het gevoel

der huid in den slaap eenige oogenblikken geheel werkeloos is, zoodat het bed waarop het lichaam rust niet meer waargenomen wordt. Keert het gevoel plotseling terug, dan eindigt — gelijk niet zelden plaats heeft — de vliegende droomvoorstelling als de fabel van Icarus, dat is, wij tuimelen van de hoogte naar beneden. Het droomen van een val kan ook veroorzaakt worden door het gevoel, dat een krampachtige samentrekking der verslaptte spieren te weeg brengt.

Het gevoel van honger en dorst wekt doorgaans daarmede in verband staande droombeelden. Wanneer de beroemde reiziger Mungo Park in de woestijnen van Afrika gebrek aan water had, droomde hij van de waterrijke beemden zijner geboorteplaats. Baron von Trenck, een der merkwaardigste avonturiers der vorige eeuw, was door Frederik den Grooten in een kazemat te Maagdenburg onschadelijk gemaakt, en moest er vreeselijk honger lijden. In den slaap, dien hij zelden genieten kon, droomde hij doorgaans van de welvoorzene vorstelijke tafel te Berlijn, waarmede hij in gelukkiger dagen had kennis gemaakt: hij zag ze beladen met de keurigste vleeschgerechten, hij zat er aan te midden van vraatzuchtige gasten met vonkelende oogen en wrijvende handen, — doch zoodra het teeken tot den aanval gegeven werd, ontwaakte de ongelukkige von Trenck.

Nochtans zou ik de droomen van von Trenck liever hebben dan die van zijn vijand den ouden Frits. Het is bekend, dat deze vorst in de laatste jaren van zijn leven evenzoo belust was op uitmuntende schotels als vroeger op uitmuntende soldaten (eene zwakheid, M. H., die ik — als men van twee kwalen de geringste kiezen mag — allen keizers en koningen van harte toewensch). Hij at als een wolf en dronk als een kameel, maar dikwijlder; den avond

vóór zijn dood verslond hij nog een geheelen zeekeeft. Het gevolg van die ruime middag- en avondmaaltjes was, dat Frederik gefolterd werd door de vreeselijkste aller droomen — de nachtmerrie.

De nachtmerrie — gelukkig mag hij heeten, die dit sombere kind van Morpheus slechts bij name kent — is een akelige droom, welke gepaard gaat met het pijnlijk gevoel van een plotselingen angst die tot vreeselijken doodsangst stijgen kan. Het middelpunt, waarom zich de schrikwekkendste voorstellingen bewegen, is een dreigend onoverkomelijk levensgevaar. Nu eens waant zich de dreamer door roovers en moordenaars overvallen, die hem bij de keel grijpen; dan weder bevindt hij zich in een hopeloozen worstelstrijd met een monsterachtig dier, dat hem de borst platdrukt. Nu eens ziet hij de zoldering dalen en de muren naar zich toetreden om hem in de kleinst mogelijke ruimte te doen stikken; dan weer ziet hij uit eene onafmetelijke hoogte een vormelooze massa nederstorten, die onder het vallen gedurig grooter wordt, en hem aanstonds zal verpletteren. — Met inspanning van alle krachten wil hij het gevaar ontvluchten, het ontworstelen, zich redden uit de kaken van den dood, maar niet de minste beweging is hem mogelijk; hij wil schreeuwen in radeloozen angst, doch het stemorgaan weigert hem zijn dienst. Eindelijk, afgemat van de langdurige en vergeefsche inspanning, uitgeput en op 't punt van te sterven, ontwaakt hij met hevig kloppend hart, doodsbenauwd, hijgend en zweetend, sidderend door merg en been. Hij richt zich op en steekt het hoofd buiten de bedgordijn om versche lucht te scheppen en een enkelen lichtstraal op te vangen, die de schaduw van dien afgrijselijken droom verdrijven kan. Hij

bekomt — en legt zich weer ter ruste, God dankend voor de weldaad van het leven, die hij nu meer dan ooit heeft leeren schatten.

Wilt ge, M. H., eene dichterlijke beschrijving van de nachtmerrie, hoort dan Victor Hugo's *Le Cauchemar*:

Sur mon sein haletant, sur ma tête inclinée,
 Écoute, cette nuit il est venu s'asseoir;
 Posant sa main de plomb sur mon âme enchaînée,
 Dans l'ombre il la montrait, comme une fleur fanée,
 Aux spectres qui naissent le soir.

Ce monstre aux éléments prend vingt formes nouvelles.
 Tantôt d'une eau dormante il lève son front bleu;
 Tantôt son rire éclate en rouges étincelles;
 Deux éclairs sont ses yeux, deux flammes sont ses ailes,
 Il vole sur un lac de feu!

Comme d'impurs miroirs, des ténèbres mouvantes
 Répètent son image en cercle autour de lui;
 Son front confus se perd dans des vapeurs vivantes;
 Il remplit le sommeil de vagues épouvantes,
 Et laisse à l'âme un long ennui.

De nachtmerrie put onze krachten meer uit dan een slapeloze nacht, meer dan een nacht in aanhoudenden arbeid gesleten. Daarom, ofschoon zij den mensch gewoonlijk in 't begin van zijnen slaap overvalt en derhalve door een lange nachtrust wordt opgevolgd, is men des morgens bij 't ontwaken in 't geheel niet frisch en fiks.

Het voornaamste onderscheid tusschen de nachtmerrie en andere droomen is hierin gelegen, dat de slaper als bewust is van de onmacht, waarin hij zich bevindt om zijne spieren te bewegen; hij wil maar kan niet; 't is hem alsof zijn

lichaam een steenen beeld is. Dat hij weet en gevoelt te bed te liggen, de oogen open heeft en ziet — houd ik voor een louter spel der verbeelding. Men kan in de nachtmerrie zich ook verbeelden op eene andere plaats te zijn, en dààr andere gewaarwordingen te ontvangen.

De algemeene oorzaak der nachtmerrie is eene belemmering van het ademhalingswerktuig. Het daaruit ontstane gevoel van beklemming en benauwdheid doet de verbeeldingskracht droombeelden scheppen van wezens en toestanden, die in de werkelijkheid ons de borst kunnen samendrukken, de keel toeknijpen, in een woord den doodsangst op 't lijf jagen. Wat tot die stoornis der ademhaling aanleiding geven kan, zullen wij nu achtereenvolgens gaan zien.

Vooreerst een te ruim avondmaal of moeielijk te verteren spijzen. Is de maag bovenmate gevuld, dan wordt de daling van het middelrif, den benedenwand der borstkas, verhinderd; daardoor kan de borstkas geen verlenging ondergaan en kunnen dus ook de longen zich niet genoegzaam uitzetten om de noodige lucht te ontvangen en vrijen doorgang te verleenen aan het uit het hart toestroomende bloed. Deze belemmering wordt ook in wakenden toestand eenigermate gevoeld na een rijkelijken maaltijd, men kan dan niet zoo ruim en zoo diep ademhalen en acht zich voor geest- en lichaamsinspanningen minder geschikt. Wakende weet men, waaraan dat gevoel van beklemming is toe te schrijven, maar slapende kan men daarover niet oordeelen, en de verbeelding fabriceert er een nachtmerrie van, die natuurlijk niet zoo mooi is als *De Nachtmeer* van Bilderdijk:

Uit raauw en drabbig bloed aan d'avonddisch geteeld,
En in 't gedrukte brein door hulp des slaaps geboren,

Verrijst bij hollen nacht een gruwzaam reuzenbeeld,
 Dat zachtjens op de koets des slapers sluipt en steelt,
 En hem met gruwbren klaauw den adem dreigt te smooeren,
 't Drukt, Ruiters zonder paard, den lijder die het torscht,
 Den ijzren zadel op de borst,
 Den breidel in den mond, en prangt met felle spooren,
 En zweept en perst, en dringt de buik en 't ingewand,
 En nijpt den gorgel in zijn band,
 Om zucht nog hulpgeschrei in 't leed te laten hooren! —
 Dit monster, vreeslijk boos, met spier en bloed gemest,
 Had (zegt men) wijd en zijd zijn heerschappij gevest;
 Bestookte volk bij volk, en stichtte zich den zetel
 Op menschenboezems, wel doorbrast,
 (Maar, om de dood niet, uitgevast.)

(*Nieuwe Mengelingen*, II.)

Doch niet alleen gastronomische excessen, waaraan Epicu-
 risten, likkebroërs en andere beoefenaars der proefonder-
 vindelijke smulbegeerte, ondanks de gevoelige lessen van
 de „nachtmeer”, zich des avonds bezondigen; maar ook
 sommige spijzen die de maag niet kan verduwen, brengen
 indien zij kort voor het slapen genoten zijn, de nachtmerrie
 aan. Maar de eene maag is niet de andere; zoo kan b.v.
 deze geen boonen, een ander geen kaas verduwen. Tegen
 de nadeelige gevolgen van eieren hadden onze voorvaderen
 een soort van toovermiddeltje: „Bij het eieren eten moet
 men de schalen klein drukken, anders huisvest er de nacht-
 merrie in.” De nachtmerrie in een eierschaal, hoe dit
 mogelijk is? Luistert maar eens, M. H., naar den korten
 inhoud van een droom, dien een nauwkeurig waarnemer van
 zich zelve mij mondeling mededeelde. Ik droomde, dat
 ik op jacht was. Eensklaps springt uit een dichtbij gelegen
 laan een reusachtige beer te voorschijn. Ik lei het geweer

op hem aan, doch het schot ging niet af. Er viel geen tijd te verliezen en aan vluchten niet te denken. Ik herinnerde mij de fabel van La Fontaine *L'ours et les deux compagnons*, legde mij plotseling voorover op den grond en hield mij doodstil. Ik hoorde en voelde, dat de beer mij van top tot teen besnuffelde en dat, onder dit bedrijf, mij het hart in 't lijf bonsde van angst. Nadat hij mij met zijn klauwen een paar keeren had omgewenteld, verwijderde hij zich. Daarop vlieg ik naar de laan en klauter in een boom, maar de beer keert terug en klautert mij na. Ik spring als een eekhoorn van den eenen boom in den anderen, en de beer springt mij na. Mijn angst wordt al grooter en grooter, want ik zie dat ik het einde der laan bijna bereikt heb. In den laatsten boom ontdek ik een vogelnest met eieren: ik maak mij klein, zeer klein, kruip in het nest, boor een gaatje in een der eieren en verberg mij in de schaal. Toen volgde een verkwikkend gevoel van gerustheid, dat echter niet lang duurde; want de eigenaarster van het nest kwam zich op de eieren te broeien zetten. Ik kreeg het zoo warm en zoo benauwd, dat ik meende te stikken; ik wilde schreeuwen doch kon niet; ik poogde alle krachten aan te wenden om de schaal van het ei te verbreken, doch tevergeefs. Op eens hoor ik den vogel met zijn sneb op het ei hameren — de wanden van den kerker storten in, de vogel laat een krijsch en ik ontwaak badende in mijn zweet.

Behalve door overlading van de maag, kan ook de ademhaling belemmerd of krampachtig worden door een te zwaar deksel; door bedorven lucht in het slaapvertrek, die veroorzaakt wordt doordat men over dag bed en slaapvertrek niet genoeg uitlucht, of des nachts zich in een kleine ruimte

te slapen legt met gesloten deuren of gordijnen. Eindelijk door verkeerde ligging, die natuurlijk van de gewoonte afhangt: sommigen, die gewoon zijn in den slaap het hoofd hoog te dragen, worden door de nachtmerrie overvallen wanneer zij zich moeten vernederen in een bed met lage hoofdpeluw; eenigen loopen gevaar zoodra zij zich op de linkerzijde, anderen zoodra zij de armen boven het hoofd leggen.

Daar zijn er, die de gewoonte hebben, 's avonds, bij het naar bed gaan, de schoenen of pantoffels met de punten naar voren en de hakken naar achteren gekeerd onder de slaapstede te plaatsen, opdat de nachtmerrie er den neus aan stoote. Zij, die dit doen, achten het een uitnemend middel tegen hare komst. Wellicht — gist van Dale — heeft men oorspronkelijk deze gewoonte ingesteld, om bij het nederliggen er aan te worden herinnerd, dat men die houding aan moet nemen, welke der nachtmerrie het minst in de hand werkt. (*Navorscher* II.)

In Limburg meent het volk dat het ook een echt middel is, staal in het bed te bewaren en het sleutelgat der deuren dicht te stoppen. Men neemt de volgende proef om te onderzoeken of er eene nachtmerrie in huis is: men bakt een pannekoek of ketelkoek — *Jan in den zak* — is er nu eene nachtmerrie in huis, dan wordt de koek niet gaar of komt geschonden uit de pan. (*Limburgsche Legendes*, enz. door *H. Wellers*. II.) Het beste van alle middelen is ongetwijfeld het volgende, dat in België sterk wordt aanbevolen: „Om van de nachtmerrie bevrijd te blijven, houde men des nachts een mes overeind op de borst, met de punt omhoog.” Verbeeldt u zoo'n positie!

Dat ook de paarden van de nachtmerrie geplaagd worden, is bekend, daarom legden onze oud-Hollandsche boeren als middel daartegen een paardekop op den stal. „Maar daar de ondervinding heeft geleerd, dat het middel niet voldoende is, ziet men bij herstelling of vernieuwing van het dak, de paardekoppen verdwijnen. Het geloof aan de nachtmerrie is echter nog niet verdwenen, vrij algemeen gelooven de bejaarde boeren nog, als de paarden des morgens bezweet en hunne manen verward zijn, dat zij door „nachtmerrie” zijn bereden. En daar dit meestal gebeurt in den winter, als de paarden weinig van stal komen en dartel zijn, en weinigen den moed zouden hebben de nachtmerrie goeden avond te wenschen, kan dit bijgeloof nog wel eenige geslachten blijven bestaan. Men stelt zich de nachtmerrie verschillend voor, meestal echter in den vorm van het kabouter- of aardmannetje, van de grootte van den gewonen aap, met slingerende lange beenen gekruist over het paard zittende, en alleen de manen als toom gebruikende.” (*Navorscher* I.)

Bij het woord nachtmerrie zou men echter niet aan een ruiter, maar aan een paard denken. Merrie komt van het oude maer, maere, mare, meer en beteekent paard. Van hier samengesteld met schalk, dat oorspronkelijk (scalc, schalc, schalck) de beteekenis had van slaaf, lijfeigen en later van knecht, dienaar, hebben wij het woord maarschalk paardenknecht of stalknecht; zoo is b. v. de Maarschalk von Molke, volgens de leer der woordafleiding, de knecht van de merries van den stal van den koning van Pruisen. — Nu heeft men nachtmerrie door omnoeming trachten te verklaren: een paard dat des nachts door een spook, Alf of Elf, bereden wordt, welk spook dan eigenlijk den slaper zou berijden. In *Die Evan-*

gelien van den Spinrocken staat: „Die gaet slapen en sijnen stoel niet en verset, daar hij hem op ontkoust heeft, die is in sorgen hem de nachtmerrie rijden sal.” En H. van den Brandt zegt:

Dan ligh ick door de vrees soo stil, soo bangh en swaer
Als jemant, die des nachts wordt van de maer bereden.

Doch het woord maer, mare beteekende oudtijds ook een kwade geest. In de *Natuurkunde van het Heelal*, een leerdicht der XIII^{de} eeuw toegeschreven aan zekeren Broeder Gheraert vind ik de maren gerekend onder de

Duvele die sijn in die lucht,
Ende doen den mensche dicken vrucht.

In de *Verhandeling over de Natuurkunde* door Broeder Thomas Anno 1300 komen zelfs de „nachtmerrien” voor onder „die duvel, die den mensche in sinen slaep bedrieghen mit menigherhande drochghernye.”

Een der oude rabijnen met name Abraham beweert, dat de nachtmerries onvolmaakte wezens zijn, omdat God ze tegen het invallen van den Sabbat nog niet voltooid had. Om die reden ontvluchten zij den heiligen Sabbat en verbergen zich in duistere holen, maar komen op 't eind van den Sabbat weer te voorschijn om de menschen in den slaap te kwellen.

Mijne meening is dus, dat nachtmerrie oorspronkelijk een nachtspook of nachtelijke kwelgeest beteekent. Het zou mij spijten, M. H., als het medegedeelde u onbeduidend voorkwam, want het heeft mij een vollen dag zooveel navorsching in velerlei boeken gekost 1) dat ik bang was er

1) N. Westendorp, Verh. over de Noordsche Mythologie, blz. 173 (In de N. W. v. d. Maatschappij der Nederl. Letterk. II.) — Van

's nachts de nachtmerrie van te zullen oploopen. Want niet alleen een zwaar geladen maag, maar ook een zwaar geladen hoofd kan dezen akeligen en benauwendend droom veroorzaken. Daartegen waarschuwt ons Bilderdijk in zijn *Ziekte der geleerden*:

Wat rooft ge u in den slaap de zaligste verkwikking,
Of scheidt op 't zachte dons tooneelen van verschrikking,
Daar 't afgematte brein, eer 't van zijn branding koelt,
Met kokend bruischen als een wallend water woelt,
Waarop verbeelding zweeft, en de opgestegen dampen
Tot wreede monsters kneedt, die rede en rust bekampen.

Gelijk het gevoel van belemmerde ademhaling tot daarmee overeenstemmende droomen aanleiding geeft, zoo kunnen ook wederkeerig angstige droomen de ademhaling belemmeren of de ademhalingsbewegingen en misschien middellijk ook de hartbewegingen tot voorbijgaanden stilstand brengen. (Dr. Vierordt). Toen er voor eenige jaren eene omkeer plaats had in de fransche letterkunde en, volgens het heksenlied uit de Macbeth „schoon is leelijk en leelijk is schoon”, de feuilletons en romans uit allerlei akeligheden en misdaden werden samengesteld, klaagden de geneesheeren onder andere ook hierover, dat de trouwe lezers en vooral lezeressen van die verderfelijke voortbrengselen in den slaap

den Bergh, Proeve van een kritisch Woordenboek, enz. — Du Cange, Glossarium. — A. C. Oudemans, Middel- en Oud-Nederlandsch Woordenboek. i. v. — Prof. L. G. Visscher, Natuurkunde van het Heelal, enz. Utrecht 1840, blz. 34, 155. — J. Clarisse, Aanteekeningen op de Natuurkunde van het Geheel-Al, blz. 221—223. (In de Nieuwe reeks van W. v. d. M. der N. Letterkunde, IV.) — C. Tuinman de Nederlandsche spreekwoorden, IV. bl. 33. — J. Collin de Plancy, Dictionnaire infernal. i. v. — E. Littré, Dict. de la langue franç. i. v. —

door angstige droomen, gepaard met de pijnlijke verschijnselen der nachtmerrie, gefolterd werden. Victor Hugo, de voornaamste pleitbezorger dier nieuwe letterkunde, trachtte die romanschrijvers met de volgende woorden te verontschuldigen: „Il ne faut pas leur en vouloir, d'avoir jeté dans vos âmes tant de sinistres imaginations, tant de rêves horribles, tant de visions sanglantes; qu'y pouvaient-ils faire? Ces hommes qui paraissent si fantasques et si désordonnés, ont obéi à une loi de leur nature et de leur siècle.” — En die vreeselijke wet, M. H., is de wet.... der nachtmerrie! — Bij het licht van Hugo's vuurwerk, de antithese, zal het u helder worden: „La révolution de l'art à ses cauchemars, comme la révolution politique a eu ses échafauds.”

Door mannen van talent is meermalen de vraag besproken, of bangmakende sprookjes al dan niet verderfelijk voor kinderen te achten zijn. Wie zal het zeggen, hoeveel lieve kleinen gillend uit hun droom ontwaakt zijn op denzelfden oogenblik, dat Blauwbaard met het opgeheven mes hun bij de haren greep om hen te vermoorden, of de muil van Grootmoeder de Wolf zich opende om hen te verslinden! Dit is zeker, dat het zeer gevaarlijk is den kinderen spookgeschiedenissen wijs te maken, waarin duivelen, weerwolven en andere monsters een rol spelen: de ondervinding leert, dat zij den armen kleinen maar al te dikwijls de verschijnselen der nachtmerrie veroorzaken. Caroline Rudolphi getuigt van zich zelve, dat zij als kind eens tusschen licht en donker dergelijke akeligheden hoorde verhalen, en sedert dien tot aan haar achtiende jaar te worstelen had met eene angstigheid, die haar de nachtrust onmogelijk en het leven schier ondragelijk maakte.

Hoe de nachtmerrie op dergelijke wijze ontstaan kan, heb ik twintig jaren geleden laten verhalen door een *overbetuwschen* Grootvaoder an z'n kiendskienders; ik zal het hem nog eens doen vertellen, de ouderdom houdt van repetitie. Maar een woord vooraf, M. H.: wien onder u het voorrecht gehad heeft, den Heer Cremer een fragment uit zijn *Betuwsche novellen* te hooren voordragen, verzoek ik beleefdelyk de voordracht van mijn gedichtje wel te willen verschoonen.

Komt kienders, gaot zitten naast Grootvā,
Stókt 't vuur op den heerd nog wat ān;
Ge heurt toch zoo gerne van spoken,
Zit stil, dan vertel 'k er wat van.

Toen 'k jong was — 'k bin nou in de tachtig,
Al zestig jaor is 'et geleēn,
Waar blieft toch de tied? zoude zeggen —
Toen 'k jong was en vlugger te been,

Toen kwam 'r ens op eenmaal 'et praotje,
Men weet niet heel krek uut wat mond:
's Nachts lópt op de klokslag van twalef
Door 't derrep 'en vremd soort van hond.

Ik malde met heksen en spoken,
Vertrouwde da' spulleke ook niet;
En 'k zei tot mien eigen: kom Frerik,
Geleuf 'et niet veur da j'et ziet.

Op 'n aovond, 't was maonlicht en winter,
Ga 'k moérziel alleen in de schuur,
En 'k leg me daar neer op 'en strooibos
Te wachten tot 's nachts twalef uur.

Daor heur ik den klokslag van twalef —
 't Was winter en hel schien de maon —
 Mien haoren die rëzen te bergen,
 Wa' zag ik?... de hond kwam er aon!

Ik zie 'em dicht bij — op tien passen —
 Klein was ie, zoo'n takshond, precies;
 'k Mot 't miene er van weten, zoo denk ik,
 En roep heel onnoozel; kies! kies!

Daor wordt me da' ding kriezel-nijdig,
 En lópt op 'en draf naor de schuur...
 Wordt grooter... kiekt de onderdeur over,
 Met oogen zoo gloeiend als vuur,

Parrjen! z'ek, en maok me uut de voeten,
 En klouter de zoldering op;
 Kom boven... daor staot ie veur 't venster
 Alweer met den grienzenden kop.

Nou brèèk ik de pannen án stukken
 En klim op 'et dak een twee drie,
 — 'k Weet nog nie, hoe 'k 'et heb durven waogen —
 Mar roa je'r ens, kienders, wa 'k zie...

De hond wordt al grooter en grooter,
 Zoo groot als 'en hooimiet, veul meer!
 Zen haoren die stonden als pieken —
 Geen draod bleef meer droog án mien kleer.

Daor valt ie met twee van zen pooten
 Als lood me op 'et lief, dat ik stik...
 En hapt met zen muil waogwied open...
 'k Werd wakker, Goddank, van den schrik!

Gedrômd he'k wel dikwils van spoken,
 Gezien nooit of nimmer daorvan;
 En toch bin ik diep in de tachtig!
 Stókt, kienders, 'et vuur nog wat an.

Onder de merkwaardige gevallen van nachtmerrie, die in de geschiedenis der geneeskunde staan opgeteekend, verdient wel het volgende den eereprijs. Gedurende den oorlog der Fransche Republiek in Italië, ontving het eerste bataljon van het regiment La Tour d'Auvergne, dat te Palmi in Calabrië in garnizoen lag, het bevel om met gezwinden pas naar Tropea op te rukken, ten einde dáár de ontscheping van eene kleine vijandelijke vloot te beletten. Des avonds ten 7 ure kwam het bataljon, na een marsch van 16 uren in een brandende Juni-zon, zeer vermoeid op de plaats zijner bestemming aan en moest zijn intrek nemen in eene oude, verlaten abdij. Acht honderd man legden zich daar onuitgekleed, dicht aaneengesloten, op den met stroo bedekten grond ter ruste neder. Te middernacht doet zich op hetzelfde oogenblik door geheel de abdij een vreeselijk geschreeuw hooren, en alle soldaten stormen verschrikt het klooster uit; allen antwoorden op de vraag naar de oorzaak hunner ontsteltenis, dat de duivel in de abdij huisde: zij hadden hem in de gedaante van een grooten, zwarten, langharigen hond door het kiertje van de deur hunner kamer zien binnensluipen; hij had zich snel als de bliksem boven op hunne borst nedergeploft en die zoo samengedrukt, dat zij geen adem meer halen konden; daarna was hij even snel door de tegenoverstaande deur verdwenen. Niet zonder groote moeite en slechts op voorwaarde, dat de officieren bij hen waken zouden, lieten de soldaten zich overhalen om den volgenden nacht het gevreesde logement wederom te betrekken.

Zij sliepen gerust, toen ten 1 ure zich hetzelfde tooneel van den vorigen nacht herhaalde. Allen — uitgezonderd de wakende officieren — hadden weer denzelfden fatalen hond gezien en gevoeld.

Zietdaar het geval. Men tracht het aan verschillende oorzaken toe te schrijven, die echter alle op eene stoornis in het ademhalingsorgaan nederkomen: aan de bemoeilijkte ademhaling ten gevolge van den langen marsch, en het liggen met de uniform aan op den vlakken grond; aan de afwezigheid der noodige zuurstofgehalte of aanwezigheid van schadelijke gassen in die, langen tijd onbewoonde en nu volgepropte, vertrekken. — Maar hoe kon de nachtmerrie zich den eersten keer (want den tweeden keer laat het zich begrijpen) aan allen onder hetzelfde droombeeld van een grooten zwarten hond vertoonen? Het verstandigst is, deze vraag eenvoudig met een ? te beantwoorden tot zolang iemand weet te verklaren, waarom de nachtmerrie zich den eersten keer aan één enkelen onder het beeld van een hond vertoonde. Dr. Karl Kirmsse is van gevoelen, dat een fantasiebeeld aanstekelijk werken en plotseling van één persoon op vele anderen kan overgaan, even als een electriche schok zich gelijktijdig aan een groot aantal personen mededeelt. In een veldslag meent een geheel leger op denzelfden oogenblik hetzelfde alarm te hooren en deinst vol schrik terug; een verschijnsel, dat naar den boschgod Pan, die door zijn geschal de vijanden op de vlucht joeg, *panische schrik* genoemd wordt. — Een relaas van het besproken geval, opgesteld door Dr. Parent, chirurgijn-majoor van het bataljon, deelt De Mirville mede in zijn werk *Pneumatologie. Des Esprits et de leurs manifestations diverses* (Tom. I, pag. 243. Quatr. édit.),

en poogt dan heel die historie op rekening van den duivel te zetten.

Wanneer wij naar iemand luisteren, die de aandacht geketend houdt, wordt onze ademhaling oppervlakkig, langzaam en moeielijk, en wij gevoelen een lichte drukking op de borst; nauwelijks is dan ook zijn gesprek geëindigd of wij ademen diep en zuchten. Van zoo iemand zeggen de Franschen, dat hij ons de nachtmerrie op 't lijf jaagt: „cet homme donne le cauchemar.” Zou dus de voorzichtigheid niet vorderen M. H., dat ik hier mijn eerste deel eindig?

II.

De droomen, welke nu aan de beurt liggen, zijn de zogenoemde *sympathetische*, waaraan men van oudsher eenige beteekenis voor het tegenwoordige of het toekomstige heeft toegeschreven. *Sympathie* is een veel te verstaan gevend woord, bijna zoo veel beteekenend als het leelijke onholandsche woord daarstellen. Als ik u de geschiedenis der *sympathie* zou willen vertellen, had ik aan de tijdruimte eener lezing niet genoeg. In de oude filosofie trad zij op als verklaardster van een groot aantal natuurverschijnselen, wier oorzaak men niet kon of wilde achterhalen; en toen het bleek dat zij er zich niet meer wist door te praten, gaven de filosofen haar eene medehelpster: *de antipathie*. In de oude geneeskunde zien wij haar kwakzalveren met *sympathetische kuren* en *poudre de sympathie*, waardoor ziekten en wonden genezen werden zonder pillen of pleisters, enkel door eene geheimvolle, op een afstand werkende, kracht. In de nieuwe geneeskunde weet de *sympathie* zich nog te handhaven op het gebied van het zenuwstelsel. In de schoone kunsten en letteren is zij door toedoen van Jouffroy binnengesmokkeld onder den naam van *sympathetisch gevoel*. In de leer van het geluid laat de werking van den *sympathetischen toon* zich hooren, en in den briefstijl

die van den *sympathetischen inkt* zich zien. In de samenleving beteekent *sympathie* eene zekere overeenkomst van inborst en neiging tusschen verschillende menschen, waaruit de gevoelens van hartelijkheid, liefde en deelneming voortspruiten. Alle volkeren der aarde hebben behoefte daaraan. M. H., uitgezonderd de Pruisen, immers Bismarck heeft het openlijk en plechtig verklaard: „Wir brauchen keine Sympathie!“

Tot de sympathetische droomen behooren vooreerst die, waarin twee of meer personen dezelfde beelden aanschouwen. Een gedicht van Ludwig Uhland zal u dit duidelijk maken:

Eens trokken drie jagers ter jacht in het bosch,
Er schulde een wit hert — en daar ging het op los.

Zij legden zich neer aan den voet van een boom;
En sliepen, en hadden een wonderen droom.

De eerste.

„Mijn droom was, ik stond voor een struik — sloeg er op,
„En 't hert schoot er uit als een bliksem, hoep, hop!“

De tweede.

„En ik, toen het vluchtte voor 't hondengeblaf,
„Lel aan — en ik gaf het een kogel, poef, paf!“

De derde.

„En ik zag het wanklen, en stormde het na;
„Het viel — en ik blies op mijn horen, trara!“

Zoo snoefden en pochten en leuterden zij,
Daar rent het wit hert in galop hen voorbij;

En eer nog de drie van den schrik zijn hersteld,
Is 't wild over rotsen en kloven ontsneld.

Hoep, hop! Poef paf! Trara!

In de Romeinsche geschiedenis vind ik den volgenden droom vermeld: Toen gedurende den Latijnschen oorlog de consuls P. Decius en Manlius Torquatus hunne legers bij Capua hadden vereenigd, droomden beiden gelijktijdig van een reusachtige gestalte die hun voorspelde, dat een der partijen het leger en de ander zijn hoofd verliezen zou, maar dat de overwinning zou worden behaald door die partij, wier veldheer zich met het leger zijner vijanden aan de onderaardsche goden durfde toewijden. Deze overeenstemming van droomen vervulde de bijgeloovige Romeinen met den grootsten schrik. (*Livius VIII, 10. Val. Max I, 7*).

Da Costa verhaalt in zijn boek *De mensch en de dichter W. Bilderdijk*, dat deze in zijn jeugd, aan Teisterband denkend, zich de loopbaan van den edelen en moedigen krijgsman droomde, maar later in plaats van het oorlogszwaard den tabbaard verkoos. Wat Bilderdijk tot die keuze bewogen heeft, meldt Da Costa niet. Welnu ik zal het u melden, M. H.: het was een sympathetische droom. In een zijner brieven aan den hoogleeraar M. Tydeman schrijft Bilderdijk het volgende: „In of omtrent het jaar 1779 droomde mijn Vader, dat ik, te samen met Feith, hem op zijn bed vermoordde, t. w. met hem gewelddadig te verwurgen. Dit had hem geweldig getroffen, en het trof mij te sterker, omdat een jonge dienstmeid, die bij ons gewoond had, mij lang te voren, met de uiterste ontroering verteld had, dat zij mij in haar droom mijnen Vader met een degen op zijn bed had zien doorsteken. Deze samenkomst van twee droomen bracht het hare toe om mij het opzet door te doen zetten (dat reeds eenigen tijd door mijn hoofd woelde) van mijns vaders huis te verlaten, en

de rechtsstudie aan te vangen, ten einde daar buiten Amsterdam een bestaan in te zoeken." (*Briefwisseling met M. en H. W. Tydeman* II. blz. 185.)

Men kan hieruit leeren, dat men juist geen Romeinsch Consul behoeft te zijn, om zich bijgeloovig aan zulke dromen te hechten. Maar misschien heeft Bilderdijk zich zelve daarvoor bestraft, toen hij Partelotje dezen uitval deed kakelen tegen Koekeloer:

Geen gek, geen uil, geen drasbroek moet hij wezen,
Die, denk eens aan! die voor een droom zou vreezen!
Is dat een vent, die voor een droom vervaart?
Een mannenhart hoort bij een mannenbaard.

Dr. Fabius citeert in zijn *Specimen de Somniis* het volgend verhaal van Prof. Grohmann: Eene moeder droomde, dat zij met hare kinderen aan tafel zat en deze allen door een slaapdrank wilde vergiftigen; zij reikt hun den doodelijken beker toe; eenigen toonen zich bereid om te drinken, anderen weigeren en willen liever nog wat leven. Op denzelfden oogenblik, dat de moeder uit haren vreeselijken droom ontwaakt, hoort zij haar 12 jarig zoontje, die in dezelfde kamer sliep, onrustig worden en kermen. Zij vraagt wat hem deert, en hij antwoordt, dat hij in den droom moeder gezien heeft, die hem en zijne zusters wilde vergiftigen.

Een der merkwaardigste gevallen van dien aard vond ik vermeld in de *Vaderl. Letteroefeningen* 1823 blz. 743. Het is ingezonden door een heer uit 's Gravenhage wiens naam de Redactie verklaart te kennen en voor wiens geloofwaardigheid zij instaat:

„In de maand October 1820, en wel den 3^{den} dier maand, zeilde van de Helder in zee het schip de *Johanna Margaretha*,

kapitein P. T. Roskam, bestemd naar Berbice. Met hetzelfde vertrok mijne dochter met haren echtgenoot en kindje, benevens eene dienstmaagd. Dit schip bereikte den 16 November daaraanvolgende de plaats zijner bestemming, waarvan mij reeds bij missive van den 17^{den} derzelve maand berigt werd gegeven.

„Bij eenen nader bij mij ontvangenen brief, gedateerd 15 Februarij 1821, en ontvangen p. het schip de *Vredenrijk* den 5 April, werd mij kennis gegeven, dat het schip de *Johanna Margaretha* den 19 Januarij 1821 van Berbice was vertrokken, en men dus hoopte, dat de daarmede geëxpedieerde brieven ons reeds zouden zijn geworden. Dit was echter geenszins het geval; en nu werd het niet binnenvallen van dat schip eene wezenlijke reden tot ongerustheid, welke nog aanmerkelijk toenam door den droom, waarvan ik alsnu het verhaal doen zal.

„In den nacht van den 9 op 10 Maart 1821 droomde mijne vrouw het volgende, hetgeen zij bij haar ontwaken mij dadelijk verhaalde en nog dienzelfden dag niet alleen aan onderscheidene personen verhaald heeft, maar ook, uit hoofde van den zonderlingen indruk, dien deze droom bij haar achterliet, terstond opschreef, en inlaschte in eenen door haar gereed gemaakt wordenden brief aan hare dochter, welke brief van tijd tot tijd vervolgd werd, om met het eerst zeilende schip te worden verzonden. Het verhaal mijner echtgenootte luidde woordelijk aldus:

„Ik droomde van nacht, dat ik in Berbice was gekomen, en aan onze dochter vroeg, om met haar hare keukentjes te gaan zien; dit deed zij, en wij gingen derwaarts over een goeden weg; doch terugkomende, liep die weg allemaal over glas; ik werd bevreesd, en vroeg aan onze dochter, of zij daar

niet bang voor was, daar zulks haar bezeren kon; doch zij antwoordde: ach neen, moederlief! dat ben ik al gewoon; geef mij maar de hand; en zoo gingen wij dan ook gerust te zamen, tot wij aan den zee kant kwamen; daar zoude zij mij het schip laten zien, dat haar had overgebracht; ik dacht een groot schip te zien, dan het was zeer klein, zoodat ik uitriep: wel foei! had ik dat geweten, ik zoude nog veel meer beangst geweest zijn dan ik nu was; en zoo als ik dat zeide, sloeg het schip om, en het verzonk.

„Deze droom werd, zooals ik boven reeds zeide, afgeschreven, en de brief, met eenige daarbij verzondene goederen, geëxpedieerd p. het schip de *Pieter Antonij*, 't welk den 17 Mei 1821 van Texel naar Berbice onder zeil ging, en aldaar in het begin der maand Julij is gearriveerd.

„Intusschen was het den 19 Januarij 1821 van Berbice vertrokken schip, de *Johanna Margaretha*, nog niet binnengevallen, en natuurlijk begon men over het lot van dat schip zich te verontrusten; maar, toen de voornoemde brief mijner vrouw werd gesloten en verzonden, 't welk in April 1821 reeds plaats had, was toch de hoop, dat het nog zoude binnenkomen, niet geheel verloren, Onder het vergeefsch wachten naar hetzelfde, en terwijl de indruk, door den boven verhaalden droom gemaakt, bij mij, doch geenszins bij mijne vrouw, was gesleten, ontvangen wij den 12 Junij 1821 een brief van onze dochter, gesloten den 25 Maart te voren, en verzonden van Berbice met het schip de *Welvaart*, 't welk den 10 Junij in Texel was binnengekomen. Wij openden dien brief met veel verlangen; en reeds bij den aanvang, en wel onder den datum van 12 Maart, schrijft mijne dochter, bij vervolg van haren brief, waaraan zij den 8sten te voren het laatste geschreven had, woord voor woord het volgende:

„Ik droomde onderdaags, lieve moeder! gij in Berbice waart gekomen, en mij vraagde om mijne keukentjes te zien; ik deed zulks, en wij gingen daarheen over een goeden weg; doch terugkomende, liep die altemaal over glas; gij werdt bevreesd, en vroeg mij, of ik daar niet bang voor was, daar dit mij bezeren kon; ach neen, zeide ik, dat ben ik al gewoon; geef mij maar de hand; en zoo gingen wij beiden te zamen, tot wij aan den zee kant kwamen; daar zoude ik u het schip laten zien, dat mij had overgebracht; o het was zoo klein; wel foei, zeydet gij, had ik dat geweten, ik zoude nog veel meer beangst zijn geweest dan ik nu was; en met dat gij dit zeydet; sloeg het schip om en verzonk, en ik werd wakker gemaakt door mijn kleinen lieveling.” —

Dat het lezen van dezen droom „een verbazenden indruk” op de ouders maakte, ja hen „met ontzetting vervulde” willen wij gaarne gelooven, M. H. Het is inderdaad een merkwaardig geval, moeder en dochter droomen waarschijnlijk op 't zelfde oogenblik, de eene in Berbice en de andere in den Haag, niet alleen denzelfden droom, maar spreken ook in dien droom dezelfde woorden, die zij elkander op bijna dezelfde wijze mededeelen. Maar wat dien droom nog belangrijker maakt is het feit, dat het schip de *Johanna Margaretha* nimmer te recht is gekomen: het schip was den 19 Januari weer van Berbice vertrokken, en de droom overkwam moeder en dochter den 9 Maart; de gissing is derhalve niet gewaagd, dat „het schip toen vergaan is.”

Een ander soort van sympathetische droomen in betrekking tot het tegenwoordige bestaat hierin, dat men eene werkelijke gebeurtenis, die op verren afstand plaats heeft, b. v. een sterfgeval of een gevaar waarin iemand verkeert,

als zoodanig in den droom aanschouwt. Van deze wonderbare droomen, die meestal bloedverwanten raken, heb ik uit den mond van geloofwaardige getuigen zooveel treffende voorbeelden vernomen, dat ik die, waarvan verschillende, zoowel oude als nieuwe, schrijvers melding maken, onaangevoerd zou kunnen laten. Toch wil ik uit beide een keuze doen.

Eene achtenswaardige weduwe, Mevrouw R. . . . te H., verhaalde mij een geval in ongeveer de volgende woorden: „Voor vele jaren — ik was nog ongehuwd en woonde in den Haag — zag ik in een droom, hoe een mijner naaste familieleden, toen als officier in garnizoen te Monnikendam, in een duël gewikkeld werd met een medeofficier, door wien hij zich beleedigd waande. Ik zag de duëlleerenden met getrokken degen tegenover elkander; ik zag den korten tweestrijd en hoe die eindigde zoodra mijn bloedverwant eene wonde aan den rechterarm bij den pols ontvangen had. Ik ontwaakte hevig ontsteld. Vijf of zes weken daarna kwam onze officier de familie bezoeken, en het eerste woord, dat ik hem toevoegde, was: „Raad eens, Frits, hoe akelig ik laatst van je gedroomd heb.” Hij liet natuurlijk de oplossing aan mij, en nu verhaalde ik hem mijn droom. Hij spotte er mede; maar ik had opgemerkt, dat hij op het hooren van „duël” zijn rechterarm instinctmatig bij den pols betast had, en dit deed mij vermoeden, dat mijn droom wel eens waarheid bevatten kon. Den volgenden dag nam ik hem, onder vier oogen, eens duchtig onder handen — en hij viel door de mand: hij bekende mij alles. Op den eigen laten avond, dat ik hem duëlleerend in den droom aanschouwde, had het tweegevecht plaats gehad; volgens afspraak zou het gestaakt worden zoodra het eerste bloed vloeide, en dit geschiedde toen Frits een wonde bij den

rechterpols ontving. Ik heb het litteeken gezien. Onze goede Frits (zoo besloot de brave vrouw) wist toen ook niet, dat het duël zoo streng door de Kerk verboden is, en hield slechts rekening met de zotte hersenschim van gekrenkte krijgsmanseer."

Het Engelsche dagblad *The Times* meldde 16 Aug. 1829 het volgende merkwaardig geval, waarvan de waarheid door onderscheidene getuigen is gestaafd: „In den nacht van den 11^{den} Mei droomde Mr. Williams op Scorrierhouse bij Redruth in Cornwallis, dat hij zich in het voorportaal van het Huis der Gemeenten te Londen bevond en een man zag, die met een pistool een heer, die er juist binnentrad, doodschoot. Men zeide hem, dat de vermoorde de Kanselier was. Deze droom ontroerde hem zoo sterk, dat hij ontwaakte en zijne vrouw wekte, om haar dien te verhalen. Den volgenden dag ontving hij een bezoek van zijn schoonzoon Mr. Tucker van Trematon-Castle. Ook aan dezen verhaalde Williams zijn droom zonder zich om de spotternij der aanwezigen te bekreunen. Tucker gaf daarop ten antwoord, dat het er voor een nachtelijk spel der verbeelding wel door kon, dat de Kanselier in het voorportaal van het Huis der Gemeenten verscheen, maar dat zoo iets in werkelijkheid nooit gebeurde. Williams beschreef uitvoerig het voorkomen van den vermoorde, zoodat Tucker verklaarde daarin Mr. Perceval, Kanselier der schatkamer, te herkennen. Niet lang daarna kwam de tijding, dat laatstgenoemde werkelijk in den avond van den 11^{den} Mei door een sluipmoordenaar, Bellingham genaamd, in het voorportaal van het Huis der Gemeenten was doodgeschoten. Williams had vóór den tijd, waarop hij dat droomde, geen van die menschen ooit gezien en was nog nooit in Londen geweest.

Na verloop van eenigen tijd reisde hij derwaarts en bevond, dat de plaats, die hij in zijn droom gezien had, volkomen overeenstemde met de werkelijkheid." (Dr. A. N. Böhner, *Kosmos*, II en Dr. von Schubert, *Die Geschichte der Seele*, II.)

Monseigneur Petit-Jean, bisschop van Japan, deelde mij een geval mede, hetwelk vertolkt aldus luidt: In den tijd, dat ik nog student was, hadden wij thuis een neef gelogeerd; 't was een vroolijke flinke jongen van 17 jaren. Op zekeren nacht staat hij verschrikt op, wekt ons en verhaalt schreiend, dat hij in een buitengewonen droom zijne Mama gezien had, die hem vaarwel zei en mededeelde, dat zij deze aarde ging verlaten. Het gelukte ons hem tot bedaren te brengen; maar hem dien droom uit het hoofd te praten, was ons onmogelijk. Hij bleek ook maar al te waar te zijn: tegen den avond van den volgenden dag kregen wij het bericht, dat zijne moeder in dienzelfden nacht en op hetzelfde uur na eene korte ongesteldheid gestorven was.

Victor Cousin verhaalt in zijn *Promenade philosophique en Allemagne* (*Revue des D. M.* 1857. V.) dat hem door een geleerde te Frankfort het volgende feit werd medegedeeld. Een vader droomde dat zijn eenige dochter, die hij in eene naburige stad op eene kostschool had gelegd, den dood nabij was; hij zag haar op het sterfbed zoo en zoo gekleed in die en die kamer liggen. Hij wordt wakker, staat op, ijlt naar de stad en vraagt om zijne dochter te zien; men zegt hem dat zij ziek is, en brengt hem naar hare kamer, die hij dadelijk herkent in zijn droom gezien te hebben. „Mijn kind sterft!" roept hij uit. En waarlijk twee uren daarna was zij dood.

Een mijner vrienden gaf mij welwillend ter inzage een nagelaten en niet voor de pers bestemd handschrift van een

achtenswaardig hoofdofficier van het Indische leger. Het bevatte aantekeningen uit zijn leven, waaronder ik drie merkwaardige sympathetische droomen vond, die hij gehad heeft terwijl hij in Nederland wegens zaken verkeerde en zijne familie in Batavia bleef. Den eersten droom heeft hij aangeteekend als volgt: „In den nacht... overviel mij een zeer droevige droom. Ik zag namelijk een mijner zoons..., die gehuwd was, op het ziekbed uitgestrekt. Mijne vrouw, zijne vrouw met een kind op den arm en mijne dochter met haar echtgenoot stonden weenende om het bed, een priester zat aan het hoofdeinde. Ik zag dat het met hem gedaan was, en toen ik hem duidelijk den laatsten snik zag geven, schrikte ik sterk weenende wakker. Ik stond op; het was ruim middernacht. Ik teekende onmiddellijk den datum in den almanak, en zie, hoe wonderbaar! eenige maanden later ontving ik een brief van mijne vrouw in Batavia, die mij de werkelijkheid daarvan berichtte. Mijn zoon was juist in dien nacht overleden. Helaas, ik was zoo bedroefd.” — Eveneens zag hij later in een droom zijn jongsten zoon, kapitein-kwartiermeester, sterven; en toen zijne echtgenoot op hare reis naar het vaderland stierf, werd hij ook van haren dood omstandig in een droom onderricht.

Professor Schroeder v. d. Kolk heeft aan Dr. Fabius het volgende geval medegedeeld. In een ziekenhuis te Amsterdam, waarvan Schroeder v. d. Kolk destijds geneesheer was, vertelde hem 's morgens eene vrouw, dat zij in den afgelopen nacht gedroomd had dat haar man gestorven was. Kort daarop wordt aan het ziekenhuis gebodschapt, dat de man van die vrouw 's nachts plotseling overleden is.

Het wordt me te stil, M. H.! Ik zou bang worden voor

mijn eigen stemgeluid. Daarom een droomgeval, dat mij op een ander chapitre en u in een andere stemming brengen zal. Dezelfde Dr. Fabius verhaalt, dat een Amsterdamsch chirurgijn eens droomde, dat op die en die nummers der loterij hooge prijzen zouden vallen. Dezen droom vertelt hij aan zijn zoon en belast hem tevens, de opgegeven nummers aan te koopen. De jeugdige lasthebber liet er een paar dagen over heengaan; en toen hij er eindelijk op uitging was het te laat. Voor de aardigheid werden nu de nummers in 't oog gehouden: maar die aardigheid verkeerde op eens in spijtigheid, toen men uit den mond van Israëls zonen vernam, dat op die nummers de hoogste prijzen gevallen waren. Van hem die zulke droomen droomt mag wel gezegd worden, dat hij daardoor alreeds een lotje uit de loterij getrokken heeft.

Het chapitre, waarop mij dit voorbeeld gebracht heeft, handelt over die sympathetische droomen, welke betrekking hebben op de toekomst, en daarom ook wel *profetische* genoemd worden. De litteratuur van de voorspellende droomen is rijk M. H.; alle volken der aarde hebben het zich ten plicht geacht daartoe hun aandeel bij te brengen. Ik heb er vele zeer vele gelezen, alle waar zeer waar in uitkomst; maar geen enkele kan er halen bij den voorspellenden droom van „Teun de Jager” in de *Camera obscura*. Nu deze door Hildebrand verteld is, waag ik het niet er een enkelen na te vertellen; ik vertel u liever een en ander over de kunst, om de beteekenis van de toekomst rakende droomen uit te leggen.

Gedreven door het verlangen om een tip van den sluier der toekomst op te lichten en een nieuwsgierigen blik te werpen op de dingen die komen zullen, kwam de mensch op het denkbeeld, dat er misschien eenige teekenen beston-

den, die het vermogen hadden hem het toekomstige te openbaren. Door nauwkeurig op die teekenen acht te geven en ze met de daarop volgende gebeurtenissen te vergelijken, zou hij tot de kennis hunner beduiding van lieverlede kunnen geraken. Waar nu zou men die geheimzinnige teekenen gemakkelijker vinden dan in de geheimzinnige wereld van den slaap? Men gaf dus acht — en ziet! daar droomt iemand dat hij een grooten neus heeft. . . . Wat gebeurt er nu? Eenige dagen later valt hem een vermeerdering van goederen ten deel. Daar heb je 't al: de groote neus is een teeken. Men zocht nu naar een verband tusschen het teeken en de beteekende zaak, naar de sympathie tusschen den grooten neus en de vermeerdering van goed. De vondt was spoedig gedaan: de neus ademt goede lucht, hoe grooter neus des te meer goede lucht. *Dus*: „wie van een grooten neus droomt, krijgt vermeerdering van geluk.”

Op deze wijze ontstonden de droomteekenen, de wetenschap der droomverklaring en de geleerde droomuitleggers, aan wie wij ons spreekwoord danken: „ik zal je wel eens eventjes uit den droom helpen!” Wat wij thans met schelpen, munten en postzegeltjes doen, deden de Ouden met droomteekenen: zij verzamelden de kostbaarste bijeen. De Arabieren hebben een groot boek, genaamd *Tabir el Cadiri*, hetwelk in 1006 geschreven is door Abu Sad Nasr Ben Jacob Dainweri. Daarin komen niet minder dan 600 met voorbeelden toegelichte droomuitleggingen voor, welke de schrijver uit 7500 gevallen, door verschillende schrijvers medegedeeld, als een bloemlezing heeft verzameld. Artemidorus van Epheze, bijgenaamd Daldianus, schreef een werk van vijf boeken met den titel *Oneirokritika*, *Droomuitleggingen*, waarin hij alles mededeelt wat hij op zijne reizen

in Griekenland, Italië en Azië over de beteekenis der droomen heeft verzameld. Verder hebben wij nog een droomboekje *Onciokritikon* in proza van Nicephorus en een dito in verzen van Astrampsychus hetwelk aan een ouden Perzischen Magiër wordt toegeschreven. Wij kunnen er zeker van zijn, dat alle volken der aarde hunne droomboekjes hebben gehad. Zelfs de Maleiers hebben, volgens Dr. de Hollander, een werk, *Taabir Mimpi, Droomuitlegging*, genaamd, waarvan het eerste deel naar de zeven dagen der week verdeeld is in 7 hoofdstukken, en ieder hoofdstuk naar de drie-en-dertig letters van het alphabet in 33 onderdeelen; want bij hen hangt de beteekenis van een droom af van den dag waarop en de beginletter van de zaak waarover men droomt.

Het is treurig om te zien M. H. hoe zelfs de twee ontwikkeldste volken der oudheid, de Grieken en de Romeinen, zich met hand en tand aan dat bijgeloof hechtten. P. van Limburg Brouwer aarzelt niet te verzekeren, dat de droomen en de orakels de verbinding zijn van de gebeurtenissen die de geschiedenis van Griekenland uitmaken. Wie met de droomverklaring durfde spotten, werd voor ongeloovig gehouden. De voornaamste Grieksche wijsgeeren als Pythagoras, Socrates en Plato, de meeste Peripatetici en Stoïcijnen waren niet alleen van het droomig geloof, maar verdedigden het ook op wijsgeerigen grond. Aristoteles en Plutarchus echter verkozen niet van die gemeente te zijn. Dat de heeren droomuitleggers in hun vak behoudsgezind bleven, behoef ik u wel niet te bewijzen: zij stonden bij het volk in groote achting en hadden een onbepaald krediet; des morgens zaten zij reeds vroeg met hunne wastafeltjes, waarop zij droomverklaringen geschreven hadden, bij den tempel van Bacchus, en de Grieken liepen er met pas ontsloten

oogen naar toe — even nieuwsgierig als wij naar de couranten — om de nieuwetjes aangaande hunne droomen te vernemen. Plutarchus verhaalt in zijn leven van Aristides, dat een kleinzoon van dezen, Lysimachus genaamd, zich eveneens daar onder de droomverklaarders bevond en met zijn tafeltje heel aardig den kost won. Wij zien hieruit, dat die exegeten zich niet eenvoudig met een bedank-je lieten tevreden stellen.

Om te weten hoe naar het er uitzag bij de Romeinen, behoeft men slechts te lezen de laatste 14 hoofdstukken uit het tweede Boek van Cicero's werk *De Divinatione* „Wenden wij alles aan — zoo roept hij daar uit — om dat bijgeloof met wortel en al uit te roeien, want het benaauwt ons, het zit ons overal op de hielen; het maakt den slaap, die ons van alle werkzaamheden en zorgen moest doen uitrusten, tot een bron van bekommering en vrees!”

Hij wederlegt de wijsgeeren die de droomverklaring verdedigen en zet de droomverklaarders op de kaak. Een mededinger in den wedren — zoo verhaalt hij — droomde dat hij een wagen met vier paarden bereed. „Wel dat is duidelijk — zei hem den volgenden morgen een droomuitlegger — gij zult overwinnaar zijn, want dit beteekenen de vlugheid en de moed der paarden.” — Daarop begaf hij zich naar een ander en ontving het volgende antwoord: „Wel dat is zoo klaar als de dag: gij zult het spel verliezen, want vier paarden zijn u vooruitgelopen.” —

Te recht ook laat Cicero het uitkomen, dat er bij die droomverklaringen hoegenaamd geen natuurlijk verband bestaat tusschen de gedroomde zaak en de daaraan geknoopte gebeurtenis. Als iemand droomt van een ei, zal hij een schat vinden: „welke sympathie is er nu — vraagt hij spot-

tend — tusschen een ei en een schat?" Wij zouden er met een Hollandsch spreekwoord op kunnen antwoorden: „zoo-veel als tusschen een koe en een windmolen." Inderdaad, M. H., van al die oude droomverklaringen heb ik er geen dozijn bij elkaar kunnen krijgen, die iets meer uitdrukken dan onzin. De beste zijn de volgende:

Wie droomt dat hij oud en grijs is, zal eerbewijzing ontvangen; want de ouderdom en grijsheid worden geëerd. — Wie droomt dat hij wittebrood eet, zal ziek worden; want zieken eten wittebrood. — Als een weduwe droomt, dat zij een baard draagt, zal zij wederom in 't huwelijk treden; want mannen dragen baarden. — Ook de droom van een grooten neus behoort tot dit getal.

Sommige droomen worden door tegenstelling verklaard b. v. : Wie droomt dat hij lacht of op een bruiloft is, zal schreien of droefheid ondervinden. Wie droomt dat hij schreit of aan een doodmaal zit, zal lachen of vreugde beleven.

Gelijk het licht den slaper doet ontwaken en zijne sombere droomen verdrijft, zoo wekte het licht des Christendoms de volken uit den slaap van het bijgeloof en bevrijdde hen van den kommer der droomuitlegging. Ten einde hen echter wakker te houden, was het noodig dat de dreigende stem van kerkvergaderingen en bisschoppen zich voortdurend deed hooren; want die heidensche slaaplust was te diep en te lang in het leven doorgedrongen geweest om zich niet nog bij wijlen te doen gevoelen. Zoo sterk was die trek, dat men waande met een gerust geweten er aan te kunnen toegeven, indien men het maar deed op christelijke wijze en met een christelijk doel; zoo maakten onze voorvaderen gebruik van droomboekjes „tot weeringh van andere bijgelovighe, duyvelsche explicaties van droomen."

Onze voorvaderen....? Nog heden ten dage, M. H., worden die boekskens „natuurlijk voor de aardigheid maar!” geraadpleegd. Nog heden ten dage worden er menschen gevonden, „fatsoenlijke menschen,” „nette menschen,” die er evenmin gerust op zijn, dezen of genen onheilspellenden droom te hebben gehad als aan een tafel te hebben gegeten met dertien personen!

Een jonge dame, die nog wel op ontwikkeling aanspraak maakte, geloofde sterk aan het volgende: als iemand droomt, dat zijn tanden waggelen of uitvallen, zal hij het verlies van een bloedverwant te betreuren hebben. „En dat kan mij niemand uit het hoofd praten!” — voegde zij er uittartend bij — „Mijn grootmâ heeft het in een droomboekje, dat zeer oud was, gelezen; en ik zelve heb eens zulk een droom gehad, en eenige weken daarna stierf een mijner nichtjes.”

— Mag ik u vragen, juffrouw, welke tanden het waren die u in dien droom uitvielen.

— De kiezen, meneer.

— En welke kiezen — in de bovenkaak of in de benedenkaak?

— Ik zie niet in, wat dit verschil er toe doet!

— Dat zal u aanstonds duidelijk worden; voor een droomuitlegging komt het op de kleinste bijzonderheden aan.

— Welnu, het waren de kiezen van de bovenkaak.

— Weet u dat zeker?

— Zeer zeker.

— Gun mij dan eenige oogenblikken uwe aandacht. Lang vóór het zeer oude droomboekje van uwe grootmâ geloofden reeds de Indiërs, Perzen en Egyptenaren aan de beteekenis van dezen droom. Zij beschouwden den

mond als het zinnebeeld van den huiselijken kring, waarvan de tanden de huisbewoners vertegenwoordigen.

— Kijk! dat vind ik zeer aardig.

— Wat nu volgt is nog aardiger: zooals u weet, hebben wij 32 tanden, 16 in de bovenkaak en 16 in de benedenkaak. Zij worden verdeeld, voor elke kaak, in: 4 snijtanden, 2 hoektanden die in de bovenkaak oogtanden worden genoemd, 4 baktanden of kleine kiezen en 6 maaltanden of groote kiezen. — In den droom (Juffrouw, nu geef ik het woord aan de Indiërs, Perzen en Egyptenaren) vertegenwoordigen de snijtanden de bloedverwanten, de oogtanden den huisheer, de baktanden de huisvrouw en de kinderen. Indien men dus droomt van los worden of waggelen der tanden, moet men zien welke tanden het zijn en men weet dan precies welke persoon er in de familie sterfen zal; is het in de snijtanden, en dus een der bloedverwanten, dan kan men tevens weten of die bloedverwant een oom of tante neef of nichtje is, want de tanden van de bovenkaak vertegenwoordigen het mannelijk en die van de benedenkaak het vrouwelijk geslacht. Dus u ziet, juffrouw, uw droom heeft (volgens de Indiërs, Perzen en Egyptenaren) niets te beduiden gehad, want u droomde van kiezen in de bovenkaak, niet waar?

Vervolgens toonde ik haar aan, dat zulk een droom gemakkelijk kan worden opgewekt hetzij door een aandoening in de tanden, hetzij omdat men over dag er te veel werk van maakt om de tanden mooi te houden, — dat honderden malen zulk een droom kan plaats hebben zonder dat er een nichtje op sterft, of als er een sterft, dit louter toevallig moet genoemd worden, — eindelijk dat het aller dwaast is aan die dwaasheden der oude droomboekjes

nog een greintje geloof te hechten: het hielp altemaal niemendal; zij bleef er bij, dat haar nichtje kort na haren droom gestorven was en zij misschien ook wel van snijtanden in de benedenkaak gedroomd kon hebben. „Bovendien — zoo besloot zij — wie aan die dingen niet gelooft, behoeft ze daarom nog niet dwaasheden te noemen, meneer! Ik voor mij, al zeg ik 't zelf, eerbiedig de opinie van anderen, al strookt die ook niet met de mijne.”

Geen dwaasheden, juffrouw? — hernam ik eveneens met nadruk. — Zou u meenen, dat het geen groote dwaasheid is, wat er bij voorbeeld in het droomboek van Artemidorus staat?...

— Nu, meneer, en daar staat in?...

— Daar staat, met uw verlof, dit in: als een jongeling droomt, dat hij een ezel ziet, is het een teeken, dat hij eene verstandige, spaarzame en toegevende vrouw zal krijgen.

— Wat zegt u? — riep zij verontwaardigd — staat dat er in?... Neen, dan geloof ik voortaan aan die dwaasheden niet meer.

De H. Schrift spot niet alleen met de droomen, zij verbiedt ook streng op droomen acht te slaan en daarover de droomuitleggers te raadplegen. „Maar — zegt Muratori — God kan zich evenwel van een droom bedienen om den mensch Zijn wil te veropenbaren en hem blijde of droevige voorvallen te voorzeggen. Dusdanige droomen lezen wij in de H. Schrift, waaraan wij vastelijk gelooven moeten. Ook in de levens van Heiligen en van godvruchtige personen worden dergelijke droomen verhaald; dat deze door God zijn opgewekt, zijn wij niet verplicht te gelooven, omdat zij — naar het gevoelen der godgeleerden — ook door den

booze of enkel door de verbeelding kunnen worden voortgebracht. Wanneer zij derhalve van geen duidelijke teekenen vergezeld gaan, waaruit blijkt dat de Opperheer der natuur er de bewerker van is, kan men zijn oordeel en geloof daaraan opschorten. Verhaalt een godvreezend persoon een droom aangaande eene toekomstige gebeurtenis, die, vergeleken met de tegenwoordige omstandigheden, door geen menschelijk vernuft voorzien of gegist kan worden, en wordt later het gedroomde voorval nauwkeurig bewaarheid, dan is er voorzeker eene gegronde reden om God als de oorzaak van dien droom te beschouwen. Maar ook, zonder tot eene bovennatuurlijke tusschenkomst onze toevlucht te nemen, schijnt een voorspellende droom op natuurlijke wijze te kunnen ontstaan. Ik zou hier vele voorbeelden kunnen aanhalen, doch zal mij bepalen tot een enkel alleszins geloofwaardig feit. De beroemde kardinaal Pietro Bembo werd, toen hij nog leek was, met een zijner bloedverwanten in een proces gewikkeld. Ter verdediging zijner rechten had hij een geschrift opgesteld en wilde het aan de rechtbank gaan overleggen. Zijne moeder echter bad hem, dat hij dien dag niet zou uitgaan „want — zeide zij — ik heb dezen nacht gedroomd, dat uwe tegenpartij u op straat tegenkwam, met u twistte en u eenige dolksteken toebracht.” Bembo lachte als iemand die niet aan droomen geloofde, en verliet het huis ondanks de smeekingen zijner moeder. Werkelijk, daar ontmoet hij op straat zijn tegenstander, geraakt met hem in twist over het proces en ontvangt daarbij eenige dolksteken. — Zij die gelooven of liever droomen, dat de natuur eene middelbaar werkende kracht van Gods wil is, zullen misschien beweren, dat deze kracht aan de moeder openbaarde wat den zoon overkomen zou. Maar zoo lang er

geen betere verklaring gegeven wordt, zij het mij geoorloofd te veronderstellen, dat de moeder het gevaar en het ongeluk van Bembo op natuurlijke wijze droomen kon: het was haar namelijk niet onbekend, dat de tegenpartij een mensch was van een vurig karakter, bij wien het spoedig van woorden tot daden kwam, die daarenboven het proces niet kon verkroppen, omdat hij — zooals gewoonlijk gebeurt — meende, dat het hem onrechtvaardig was aangedaan; uit dit alles ontstond bij haar vanzelf eene vrees voor gevaren en ongelukken. Onder den indruk van zulke denkbeelden, die door de moederlijke liefde niet weinig versterkt werd, had zij zich ter ruste begeben; geen wonder derhalve, dat zij toevallig droomde wat later den zoon overkomen is. Op dergelijke wijze kunnen andere droomen van dien aard onderzocht en verklaard worden; wij moeten ze niet zoo aanstonds voor bovennatuurlijk houden." —

Gelijk de astronoom de revolutiën der sterren door berekeningen vooruitziet, en de politicus de revolutie voorziet van een volk, wiens denkbeelden en hartstochten hij kent, zoo kunnen wij ook door ondervinding van het verledene en de overlegging van het gezond verstand de waarschijnlijke uitkomst voorspellen, die het leven van een mensch of de loop van een zaak hebben zal:

In 't verleden ligt het heden,
In het nu wat worden zal.

Op deze wijze kan men ook in den slaap voorspellen, een blik in de toekomst werpen en zien wat er met deze of gene zaak gebeuren zal. De kerkvader Ambrosius zegt, dat de ziel dikwerf in den slaap òf herhaalt wat zij gelezen heeft, òf den onderbroken arbeid voortzet, òf beraamde

plannen ten uitvoer legt, of beslist wat er gedaan moet worden. „Animus frequenter in somnis aut lecta repetit, aut somno interrupta continuat, aut disposita gerit, aut gerenda praenuntiat.” (*De Virg. Lib. 2.*) Soms zijn wij wakende minder in staat te oordeelen over de gebeurlijkheid van hetgeen ons in de toekomst aanlokt of verontrust, hetzij omdat door het onophoudelijk nadenken ons hoofd in de war geraakt, hetzij omdat wij om eene of andere reden de zaak niet rijpelijk durven doordenken. Nu wordt het voorwerp onzer vrees of hoop het middelpunt van een droom; en daar in den slaap de geheugenis van het verleden dikwijls zeer sterk is en de voorstellingen zich vrijer en krachtiger vertoonen, zoo kunnen wij in zulk een droom gemakkelijk een beter inzicht verkrijgen omtrent de verwezenlijking of de teleurstelling onzer verwachtingen, den gunstigen of ongunstigen uitslag onzer ondernemingen en de wijze waarop onze plannen het best zijn uit te voeren.

De verstandige Franklin, had — naar men zegt — dikwijls dergelijke droomen en hechte er zooveel waarde aan, dat hij ze als maatstaf nam in de regeling zijner zaken en in de uitvoering zijner plannen. Ik geloof, M. H., dat het verstandiger is, hem hierin niet na te volgen.

Molière laat in zijn tooneelspel *Monsieur de Pourceaugnac* (Acte I, Scène XI) den geneesheer een onderzoek doen naar de droomen van zijn patient.

- Dormez-vous fort?
- Oui; quand j'ai bien soupé.
- Faites-vous des songes?
- Quelquefois.
- De quelle nature sont-ils?

— De la nature des songes. Quelle diable de conversation est-ce là?

Heeft Molière dit onderzoek naar den aard der droomen, om daaruit tot de ziekte te besluiten, als bijgeloovig opgevoerd, dan heeft hij gedwaald. In het eerste deel dezer lezing hebben wij gezien, welk een invloed eene stoornis, eene verandering in de werking van onze inwendige organen b.v. van de spijsvertering, van den bloedsomloop enz. op de vorming der droomen uitoefent. Wij weten bij ondervinding, hoe de lichtste ziekelijke aandoening ons in een neergedrukte stemming brengt en zich des te sterker doet gevoelen, naarmate wij ons meer uit het gewoel der buitenwereld teruggetrokken en in de eenzaamheid verzameld hebben. In den slaap nu, gedurende welken wij aan alle indrukken van buiten onttrokken zijn, werken die sensaties met verhoogden graad en worden zoo de bron van bepaalde, onaangename droomen. Worden nu zoodanige droomen door eene ongesteldheid veroorzaakt, dan kunnen zij als gevolgen daarvan somtijds die ongesteldheid zelve aanduiden, vooral indien zij zich herhalen. Daar zijn droomen, die voor den geneesheer als een ziekte bepalend teeken gelden en hem in zekere omstandigheden omtrent de diagnose eener verborgen ziekte voorlichten kunnen.

Reeds Aristoteles noemt de waarneming van zulke droomen zeer redelijk (*De Div.* I, § 6.) Cicero is eveneens van gevoelen, dat de geneesheeren uit zekere droomen den gezondheidstoestand kunnen beoordeelen, en hij licht het met een voorbeeld toe. (*De Div.* II, cap. 69.) Hippocrates en Galenus verdedigen dezelfde meening. De laatste meldt in zijn boek *De praesagio ex insomniis* van een man, die droomde, dat hij op een marmeren been liep, en na zijn

ontwaken voelde dat zijn been verlamd was. — Plinius verhaalt, dat Publius Cornelius Rufus het verlies zijner oogen droomde, en 's morgens bemerkte, dat hij zijn gezicht verloren had. (*Hist. Nat.* VII, 50.) Dergelijke voorbeelden vindt men ook bij schrijvers van lateren tijd. Arnauld de Villeneuve droomde, dat hij door een hond in 't been gebeten werd, en kort daarna ontwikkelde zich op die plaats een kankerzweer. — Conrad Gesner droomde, dat hij in de linkerzijde gekwetst werd, en besloot daaruit, dat zich daar ter plaatse wellicht een gezwel in staat van wording bevond, en inderdaad weinige dagen daarna openbaarde zich een anthrax, waaraan de beroemde natuurkundige overleed. — Teste, oud-minister van justitie onder Louis Philippe, droomde, dat hij door een aanval van jicht gefolterd werd, en na drie dagen stierf hij aan die ziekte. — Een vriend van Prof. Franck droomde, dat men zijn hart met een mes doorstak, en den volgenden dag stierf hij aan een hartbreuk.

Al deze gevallen laten zich natuurlijk verklaren: de kiem der nog verborgen kwaal heeft zich in den slaap op eene of andere wijze doen gevoelen en gewaarwordingen opgewekt die, door de verbeelding versterkt en als reeds bestaande voorgesteld, het middelpunt van zulk een droom geworden zijn. Herhaalt zich dezelfde prikkel onder dezelfde omstandigheden, dan kunnen ook dezelfde droomvoorstellingen terugkeeren. Toen Pater Maldonatus zijn werk *Commentarii in IV Evangelistas* onder handen had en zich in de voltooiing daarvan door andere bezigheden verhinderd zag, werd hij in een droom door iemand aangespoord het werk vlijtig voort te zetten, en terwijl deze hem verzekerde, dat hij het naar genoegen voltooien maar niet lang overleven zou, wees hij hem met den vinger op het onderlijf. Deze droomvoor-

stelling herhaalde zich. Maldonatus kreeg een ziekte in de ingewanden, waaraan hij stierf nadat hij zijn werk had voltooid. Hij zelf heeft dezen droom voor een louter spel der fantasie gehouden; Sotuel, Alegambe en zijn levensbeschrijver Prat maken er na de uitkomst melding van als van een zonderling geval.

Maldonatus hield dien droom voor een droom, en daar deed hij zeer verstandig aan; hij kon immers door zoo vele andere oorzaken zijn opgewekt. Ik ken iemand die, lang geleden, dikwerf gedroomd heeft dat zijn voet verlamd was en afgezet zou worden. Tot dusverre staat hij nog op een goeden voet. Maar wat had tot dien droom aanleiding gegeven? Het koude ijzeren ledikant, waarmede zijn buiten de dekens gewoelde voet in aanraking gekomen was. Indien reeds de beet van een vloer ons van een degensteek in het hart kan doen droomen, dan behoeven wij vooreerst nog niet bang te zijn, dat wij na zulk een droom spoedig aan een hartbreuk zullen sterven. Bovendien wordt er heel wat toe gevorderd om een pathologischen droom te beoordeelen. Hooren wij daaromtrent Prof. Jacob Vosmaer: „Droomen kunnen in het opsporen der verborgene oorzaken en aard der ziekten den geneesheer inlichting geven, en hebben mitsdien eenige waarde als teekenen van gezondheid en ziekte. Zoo zullen benaauwde droomen eene bekleemde ademhaling, of beletten bloedsomloop, of verstoppingen te kennen geven. Men moet evenwel, ook bij deze beoordeeling, groote omzichtigheid gebruiken, en niet aan eiken bepaalden droom eene bijzondere beteekenis geven. De eigenlijke stof, waarover wij droomen, hangt dikwijls van zeer geringe en weinig afdoende omstandigheden af; het is de geest der droomen, dien wij hier voornamelijk in aanmerking moeten nemen.

Ook kan men ten aanzien van de kwaal, waarvan de droom een teeken zijn zal, niet dan zeer algemeene bepalingen maken; datzelfde gevoel van benaauwdheid toch, hetwelk angstige voorstellingen te weeg brengt, kan uit allerlei oorzaken voortkomen. Daarenboven moet men opmerken, of een droom zeldzaam plaats heeft: dan of wij herhaalde malen steeds dezelfde voorstellingen hebben; het laatste alleen kan van eenige beduidenis zijn. Wij moeten verder veel letten op den tijd, waarin wij droomen, daar dit in den middernacht veel meer van inwendige oorzaken afhangt, dan in den voor- of nacht. En bij dit alles moeten wij ons wachten te veel op dit verschijnsel alleen te vertrouwen, maar hetzelfde steeds met alle overige teekenen vergelijken." (*Letter-arbeid*, I.)

De bespreking van de beteekenis der droomen ten opzichte onzer lichamelijke gesteldheid brengt het mee, iets te zeggen over hunne beteekenis aangaande onze zedelijke gesteldheid. Wij bedrijven in den droom de schoonste, edelste en engelachtigste daden, maar ook de leelijkste, laagste en duivelachtigste. Nu eens vliegen wij een brandend gebouw binnen en redden met gevaar van ons leven eene moeder met haar kind, wier haren reeds een spel der vlammen geworden zijn; dan weder leggen wij boosaardig de toorts der verwoesting in het huis eener gelukkige en brave familie, en zien het met de helsche vreugde van een Nero aan, dat allen jammerlijk in de vlammen omkomen. Daar is geen misdaad, geen zonde hoe afschuwelijk en onmenschelijk ook, of men durft ze in den droom bestaan. Dit is voorzeker een den mensch diep vernederend verschijnsel. Het leert hem tevens, hoe hij ook in waken-

den toestand tot alle gruwelen in staat is, wanneer hij zich zelve niet meer besturen kan. Er zijn twee gevallen, waarin een schip niet meer stuurt: vooreerst als de storm van zijn roer een speelbal maakt, ten tweede als de windstilte het alle werkende kracht ontnemt. Gelijk nu onze redelijke wil de speelbal wordt van den storm der hartstochten, zoo wordt ook zijne werking opgeheven door de stille rust, de verdooving van den slaap. In den slaap hebben wij de vrijheid verloren om slechte gedachten en begeerten te verdrijven of organische bewegingen van den hartstocht te beteugelen. In den slaap kunnen wij de handelingen van onzen droom niet brengen voor de vierschaar onzer rede, niet schatten naar den maatstaf van ons geweten. En indien wij in den droom nochtans onzen vrijen wil meenen te bezitten en te kiezen tusschen goed en kwaad, dan is ook dit louter een trek die het bedriegelijk spel der verbeelding ons speelt. De droom is in zijn verschijnen en verdwijnen, in zijn wisselingen en vormen onafhankelijk van onzen wil. Hieruit volgt de geruststellende waarheid, dat eene misdaad eene wetsovertreding, in den slaap begaan, ons niet kan worden toegerekend. *Leges vigilantibus sunt scriptae.* De wetten zijn voor de wakenden.

De H. Augustinus belijdt in zijne *Confessiones* (Lib. X, cap. 30), een werk dertien jaren ongeveer na zijne bekeering geschreven, dat hij met de hulp der goddelijke genade het bevel des Heeren, om zich te onthouden van „de begeerlijkheid des vleesches”, zoo getrouw mogelijk heeft opgevolgd, dat geen bekoring in staat is hem wakende te overwinnen, en dat desniettenstaande in den slaap onreine voorstellingen, voortspruitende uit de herinneringen van vroegere jaren, hem dikwijls overvallen, waartegen hij ten eenen-

male machteloos is. Ook anderen, die niet minder dan Augustinus — maar van hunnen eersten leeftijd af — in reinheid van zeden en standvastige deugd uitblonken, zijn door zulke droomen gefolterd geworden. Dit kan ons niet bevreedden, als wij bedenken, dat zij veroorzaakt kunnen worden niet slechts door herinneringen maar ook, en veel meer nog, door tal van lichamelijke invloeden, waaronder er zijn wier terugwerking in den slaap niet zelden des te krachtiger is, hoe meer men hunne werking gedurende het waken heeft pogen te onderdrukken. Nemen wij daarbij in aanmerking, dat duizend toevallige omstandigheden op eene ontstane droomvoorstelling wijzigend kunnen werken, haar in eene andere van ongelijke soort hetzij plotseling hetzij geleidelijk doen overgaan, dan mogen wij het wel eene hoogst onvoorzichtige en onverstandige wijsheidsvertooning noemen, die de beteekenis der droomen met betrekking tot het zedelijk karakter verdedigt. En toch daar zijn wijsgeeren, die aan deze vertooning niet vreemd zijn gebleven. Maass onder anderen durft zelfs beweren, dat men door middel van een verhaalden droom in 's menschen hart een dieperen blik werpen en zijne gemoedsgesteldheid beter beoordeelen kan dan door de waarneming van vele zijner handelingen. Pas op! — dacht ik spottend onder het lezen van dergelijke beweringen — men zal er nog van maken: „vertel me wat je droomt, en ik zal je zeggen wie je bent.” En warempel, daar vond ik in een werkje *Das Traumleben und seine Deutung* van Dr. Pfaff „Mitglied mehrerer gelehrten Gesellschaften,” in 1873 te Potsdam ten tweeden male uitgegeven, op bladzijde 60 de volgende woorden: „Erzähle mir eine Zeit lang Deine Träume und ich will Dir sagen, wie es um Dein Inneres steht!” — In het „Vorwort” wenscht

de schrijver, dat zijn lezer voor alles met eene eigenschap moge begaafd zijn, namelijk met een gezond verstand. — Dat ik als lezer het den schrijver wederkeerig heb toegewenscht, zult gij, M. H., zeer mooi van mij vinden.

Gezond verstand zit er in het oordeel van Prof. van der Wijck: „Het zou verkeerd zijn, iemands karakter zoo maar voetstoots naar het gedrochtelijke zijner droomen af te meten; van zedelijke verworpenheid kan slechts daar sprake zijn, waar de rechte weg wel gekend en nogtans niet bewandeld wordt, waar het plichtbesef te zwak, de goede gezindheid te lauw is om over den boozen lust te zegevieren; maar in den droom is er niets, dat de toemeloze begeerte in haar dolle vaart stuiten kan, en de stem van het geweten zwijgt geheel, ook al is men in wakenden toestand een toonbeeld van rechtschapenheid. Men versta mij wel; dat iemand slechte droomen heeft, is in menig geval wel zijne schuld; door over dag een reiner stemming bij zich aan te kweken, door matigheid in het gebruik van verhittende dranken en zware spijzen had hij het misschien kunnen verhoeden; zoo moet het iemand wel worden toegerekend, dat hij stomdronken is, dat hij, toen hij nog in het bezit zijner zedelijke vrijheid was, zich in een toestand van slavernij heeft gebracht; over de omstandigheden, welke hier voorafgingen, had hij wel eenige macht en in zooverre kon hij ook op het verschijnsel zelf invloed uitoefenen; maar wanneer men eens droomt of stomdronken is, houdt ieder op verantwoordelijk te zijn voor wat hij zegt, meent of doet.” (*De Gids* 1870, IV).

Daarom rekent Plutarchus onder de wreedheden, waardoor Dionysius, tiran van Syracuse, zich een naam heeft gemaakt, ook de volgende: zijn veldheer Marsyas droomde,

dat hij hem van het leven had beroofd en vertelde dien droom zonder den minsten argwaan; toen Dionysius dit gehoord had, liet hij Marsyas oogenblikkelijk ter dood brengen, want — zoo redeneerde de tiran — die droom is de afspiegeling van zijn gemoed, en kan niet anders ontstaan zijn dan uit gedachten en overleggingen waarmede hij zich wakende heeft bezig gehouden. Door zulk eene wreedheid heeft Dionysius voorzeker belet, dat zijne veldheeren voortaan hunne droomen verklaptten; doch hij heeft niet kunnen beletten dat zijne geneesheeren hem de slapeloosheid hebben verdreven door een drankje, waarvan hij nooit meer wakker geworden is. (*Vita Dionis*).

Dat de droom eene herhaling en zelfs eene voortzetting zijn kan van hetgeen wij over dag denken of verrichten, hebben wij in het eerste deel der lezing gezien; maar dit is niet altoos het geval en evenmin met alles. Onwaar zijn derhalve de verzen van Claudianus, waarmede hij zijn lofdicht op Honorius Augustus aanvangt:

Omnia quae sensu voluntur vota diurno
Pectore sopito reddit amica quies.

Verzen, die misschien Cats voor den geest hebben geweeft, toen hij de volgende regels dichtte:

Waer toe men is geneyght, wanneer men plagh te waken,
Daer in gaet ook de ziel haar in de nacht vermaken.

Gesteld eens, M. H., dat wij Cats met den verschuldigten eerbied deze vraag zouden doen: Wij hebben u vroeger hooren klagen over „bekayde” droomen die u iederen nacht overvallen, mogen wij nu daaruit besluiten, dat gij over dag tot „bekayde” dingen geneigd zijt? — Ongetwijfeld

zou de man zich haasten, ons op een paar andere zijner versregelen te wijzen:

Past op geen droom, het is bedrogh:
Soo is 't geweest, soo is het nogh.

De Franschen hebben een spreekwoord, dat ook zeer aardig rijmt: *Tous songes sont mensonges*. Alle droomen zijn leugens: droomen zijn 't werk van de fantasie, — dus... Weest niet bang, M. H., zij kan er tegen! Een leugen *in* den slaap door fantasie verzonnen, wordt dikwerf *na* den slaap door haar ook afgesponnen. Nu begin ik ook te rijmen; ik wil er in proza dit meê zeggen: na ons ontwaken neemt de verbeelding somtijds palet en penseel en werkt hare vluchtige droomschets zoo mooi bij, dat er een inderdaad natuurlijk tafereel ontstaat. Heeft er later eene gebeurtenis plaats, die een beetje op de droomvoorstelling gelijkjt, dan wordt het tafereel nog een en andermaal onder handen genomen, op den voor- of achtergrond het noodige bijgevoegd en — de gelijkenis is frappant. Wat belet, dat de verbeelding nu en dan een droom bijwerkt, terwijl zij deze hare kunst dagelijks in duizend andere dingen vertoont? Nu en dan — zeg ik; want het getal uitgekomen droomen is zoo klein, vergeleken met het onuitsprekelijk getal voor nul en van onwaarde verklaarde droomen, dat men in de verzoeking geraakt, om de uitkomst der eerste alleen aan toevallige omstandigheden toe te schrijven. En één toevallig uitgekomen droom in de honderd jaren is genoeg om den evenaar van den twijfel aan het schommelen te houden tusschen bijgeloof en waarheid. Het gaat er meê, als met de weervoorspellingen van den hooggeleerden professor Giovanni Antonio Magini in de „oprechte” Almanakken:

toevallig is er maar één enkele voorzeggings uitgekomen b.v. dat het nog al buijg was op den dag, toen de Zon in den Steenbok trad — welnu deze ééne is genoeg om al de geschoten bokken te vergeten, de lasterspreuk, „almanak leugenzak” te beschamen, en het krediet voor een volgend jaar te verzekeren.

J. J. Rousseau verklaarde, dat alhoewel hij aan geen voorzeggenden droom geloofde, hij toch altijd bang was, dat dit muisje een staartje hebben zou: „Je sais bien qu'un songe n'amène pas un événement; mais j'ai toujours peur que l'événement n'arrive à sa suite.” In den straks aangehaalden brief aan Tydeman verhaalt Bilderdijk nog het volgende: „Vele jaren vroeger droomde mijn Vader, dat aan huis een hooge vierkante Apothekers flesch gebracht wierd, die hem overhandigd zijnde het opschrift droeg: *op deze flesch staat geschreven, dat gij dezen avond een lijk zult wezen, of den geest zult geven*, of hetzelfde in zin en substantie, maar een tweeregelig versjen makende. Hoe zeer niet de minste zwakheid hebbende van aan droomen te hechten, onthield hij zich echter dien dag van uit te gaan, en iets te doen waaruit eenig gevaar zou kunnen ontspruiten; en eerst na 24 uren tijdsverloop verhaalde hij dit?” — Deze twee voorbeelden geven ons een kijkje in 't gemoed van wie weet hoever: alhoewel, hoezeer, of schoon men er niet aan gelooft, is men er toch bang voor. Die bangheid en vrees hebben niet zelden een droom profetisch gemaakt: personen, die gedroomd hadden, dat zij door deze of gene ziekte zouden worden aangetast of binnen zooveel dagen zouden sterven, werden door de werking hunner verbeelding en vrees inderdaad door de ziekte aangetast of door den dood overvallen.

Pa t op geen droom, het is bedrogh:
Soo is 't geweest, soo is het nogh.

Dit spotziek catsiaansche deuntje kan ik mij maar niet uit het hoofd zetten, M. H.; doch zoo onvoorzichtig ben ik niet, dat ik dit gedeelte der lezing er mede besluiten zou. Misschien komt u de volgende aanhaling uit Dr. Georg Hagemann's *Psychologie* als slot verkieslijker voor:

„Men neemt aan, dat de ziel, terwijl zij zich gedurende den slaap in zich zelve verdiept, over de grenzen van tijd en ruimte verheven wordt, een ruim veld zoowel in het verledene als in de toekomst overziet, en inlichtingen verkrijgen kan aangaande voorvallen, die òf gelijktijdig maar op verren afstand plaats hebben, òf weleer gebeurd zijn, òf nog zullen geschieden. Talrijke voorbeelden worden er aangehaald. Zonder daarover lichtzinnig den staf te breken of ons aan vermeteale hypothesen te wagen, erkennen wij volmondig, dat er op deze wereld veel gebeurt, waarvan de wijsbegeerte niets droomt; maar wij verliezen ook niet uit het oog, dat er veel gedroomd wordt, waarvan op deze wereld niets gebeurt.”

En nu, verlaten wij de wereld van den slaap, het rijk der droomen, waarin gij mij met zooveel aanmoedigende oplettendheid gevolgd zijt. Verleden jaar hebben wij gezien, dat de mensch meer dan een derde gedeelte van zijn leven verslaapt: is het waar, dat er geen slaap is zonder droom, dan gaat er bijgevolg een derde deel van ons leven droomend voorbij. Zouden wij er nog geen derde deel bij mogen tellen? Zijn in onzen wakenden toestand de hoop en de vrees niet de vruchtbare moeders van droomen? En dan die wakende

droomen der jeugd! O, meent niet, dat ik ze gering acht, omdat ik thans, bij het vergrijzen mijner haren, ze niet meer genieten kan. Neen, ik schat ze hoog die zoete droomen; ik noem ze een weldaad van God den jongeling geschonken, om ook daardoor te worden opgewekt zich naar Zijne plannen voor de toekomst te vormen en te bekwamen. Aan die schoone, edele, dichterlijke droomen zijner jeugd heeft de mensch veel van het goede, dat in hem is, te danken. Zou hij wel zoo moedig de wereld zijn ingetreden, als de droom hare werkelijkheid niet hadde gekleurd en aanlokkelijk gemaakt?

Wie sprang, von kühnem Muth beflügelt,
 Beglückt, in seines Traumes Wahn,
 Von keiner Sorge noch gezügelt,
 Der Jüngling in des Lebens Bahn!

Ook later nog, als de zorgen des levens hem op zijn loopbaan stremmen en remmen, als hij, wie weet hoe dikwijls, tegen den wand der toekomst, waarop zijn droombeeld heerlijk te prijken stond, het hoofd deerlijk gestooten heeft, als hij eindelijk ziet dat zijne droomen maar droomen zijn en dus zijn geluk verloren is, ook dan nog vermaakt zich de mensch met de kinderen der verbeelding, om zoo ten minste den eentonigen en moeilijken arbeid van het zorgend verstand en het bekommerde harte af te wisselen en te verlichten. „Dikwijls — zegt Lichtenberg — heb ik mij met allerlei droombeelden verlustigd, en zonder deze zou ik voorzeker niet oud geworden zijn.”

Alzoo gaan twee derde gedeelten van ons leven droomend voorbij. En het overige derde deel? Het gaat voorbij als een droom! „Helaas! Helaas! hoe vlieden onze dagen!”

Met deze zielekreet begint een aandoenlijke lierzang onzer letterkunde, die ons doet zien,

hoe de staat der stervelingen
Gelijk is aan een vluggen droom.

Het leven is een droom. Dichters en redenaars hebben deze spreuk onder verschillende wijzigingen uitgewerkt; een der schoonste tooneelspelen van Calderon, een der beroemdste schetsen van Michel Angelo voeren haar als titel.

Het leven is een droom. Aan het einde van elk levens-tijdperk meent de mensch te ontwaken, de jongeling uit den droom der kindsheid, de man uit den droom der jongelingsjaren; de grijsaard beschouwt den mannelijken leeftijd als een koortsachtigen droom en slaapt in, om te ontwaken aan gene zijde des grafs. Voor allen — zegt Bossuet — is de uitgang uit dit leven als eene ontwaking uit een kommervollen droom: „Que quitte-t-on en quittant le monde? Ce que quitte celui qui, à son réveil, sort d'un songe plein d'inquiétudes?”

Van die gedachte doordrongen riep Bilderdijk uit:

Wat stellen we in dien droom ons welzijn, heel ons doel?
Voorbijgaande is die schim bij 't naadrend morgenglaren.

Neen, houde ons bloed zich kalm bij 't zwevend zingewoel;
't Ontwaken zal en de angst en 't valsch genot verstooren,
En dan zal 't waarheid zijn, waar in de ontbonden geest
Door heel 't geschapendom Gods alvolmaaktheid leest.

Van denzelfden Schrijver zijn verschenen :

DE LUCHTBALLON. Lezing, voorafgegaan door een gedicht van Dr. Schaepman. Met plaatjes. <i>Tweede druk</i>	f 0,90.
LEZINGEN. De Vroolijkheid en het Lachen. De Neus, beschouwd op het gebied der Physiologie, Aesthetica en Physionomie. Het Niezen. <i>Nieuwe uitgave</i>	- 0,70.
DE SLAAP. Lezing	- 0,40.
SLAAP EN DROOM. Lezingen.	- 0,70.
RIJM EN ZANG. Gedichten. <i>Vijfde vermeerderde druk</i>	- 0,60.
TWEE EN VEERTIG MELODIËN MET PIANO-BEGELEIDING, behoorende bij Rijm en Zang. <i>Nieuwe uitgave</i>	- 1,—.
GERMANIA'S DICHTBLOEMEN, verzameld en overgeplant. Geïllustreerde uitgave. Groot formaat.	- 1,50.
PEPERMUNTJES. Honderd dichtjes	- 0,35.
Het leven van Ludwig Uhland en Vertalingen uit zijn dichtbundel. Elzevier uitgave op Hollandsch papier met perkament omslag	- 1,40.
